

*Birinci Dünya Savaşı'nda Beyrut'ta Haberleşme Üzerinde Sansür ve Gözetim: Beyrut Askerî Sansür Müfettişliği ve Faaliyetleri**

Feyza KURNAZ ŞAHİN

Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-mail: fsahin@aku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4858-1639

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19.02.2023 Kabul Tarihi / Accepted: 27.11.2023

ÖZ

KURNAZ ŞAHİN, Feyza, **Birinci Dünya Savaşı'nda Beyrut'ta Haberleşme Üzerinde Sansür ve Gözetim: Beyrut Askerî Sansür Müfettişliği ve Faaliyetleri**, CTAD, Yıl 20, Sayı 40 (Bahar 2024), s. 33-67.

Bu çalışmanın amacı Osmanlı Hükûmetinin I. Dünya Savaşı sırasında Ağustos 1914 tarihli Sansür Talimatnamesi gereğince II. Ordu Kumandanlığına bağlı olarak kurmuş olduğu Beyrut Askerî Sansür Müfettişliğinin teşkilat ve faaliyetlerini irdelemektir. Araştırmada Beyrut sansür merkezi örneklemeden yola çıkılarak I. Dünya Savaşı sırasında haberleşme üzerinde uygulanan askerî sansürün örgütsel yapısı çözümlenmeye çalışıldı. Beyrut Askerî Sansür Müfettişliğinin teşkilat yapısı ve faaliyetleri irdelenerek

* Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 17.FENED.13 sayılı proje kapsamında desteklenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde askerî sansür uygulaması, resmî sansür düzenlemeleri, kontrolün yasal ve adli yapıları, yaptırımlar, sansür sisteminin aksayan noktaları ve buna yönelik alınan tedbirlerin başarı ya da başarısızlığı açık olarak tespit edildi. Beyrut dışarıya açılan bir liman kenti özelliği taşıdığı gibi yurt dışı haberleşmenin de kritik noktalarından birisi idi. Bu nedenle sansür talimatnamesinde Beyrut Askerî Sansür Müfettişliğinin önemli sansür merkezlerinden birisi olduğu vurgulanmıştı. Dâhilden harice gidecek mektupların sansür edileceği üç merkezden birisi Beyrut'tu. Diğer merkezler İstanbul ve Bağdat olarak belirlenmişti. Beyrut Sansür Müfettişliği oluşturulduğu andan itibaren birçok problemle boğuşmak durumunda kaldı. Sansür merkezlerinde mektup ve telgrafların sağlıklı bir şekilde sansürden geçirilmesi için lisan bilen subaylara ihtiyaç vardı. Ancak birkaç dil bilen subay bulmak zor olduğu gibi dil bilen subayların aktif ordu saflarından ayrılarak masa başında mektup veya telgraf mühürlemesi öncelikli olarak düşünülen bir durum değildi. Bu sorun savaş ilerledikçe Osmanlı güvenlik bürokrasisinin çıkmazı haline geldi. Beyrut'ta dil çeşitliliği yoğun olduğu için beş-altı lisan bilen subay bulmak neredeyse imkânsızdı. Bu durumda sivil hükûmet memurları da sansür merkezinde görevlendirildi. Çalışmada T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, ATASE Fonu ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi verilerinden yararlanıldı.

Anahtar Kelimeler: Beyrut, sansür, haberleşme, Birinci Dünya Savaşı, II. Ordu.

ABSTRACT

KURNAZ ŞAHİN, Feyza, **Censorship and Surveillance of Communication in Beirut during The First World War: The Beirut Military Censorship Inspectorate and its Activities**, CTAD, Year 20, Issue 40 (Spring 2024), pp. 33-67.

The purpose of this study was defined as to examine the organisation and activities of the Beirut Military Censorship Inspectorate that the Ottoman Government founded by being attached to the Second Army Commandership as per the Censorship Regulations dated August 1914 during the First World War. In the research, the organisational structure of military censorship applied to communication during the First World War was tried to be analysed based on the sample of the Beirut censorship centre. The research precisely determined the achievement or failure of military censorship application, official censorship regulations, legal and juridical structures of the control, sanctions, and halting points of the censorship system and the precautions taken for this in the Ottoman State by examining the organisational structure

and activities of the Beirut Military Censorship Inspectorate. Together with having the characteristic of a seaport opening abroad, Beirut was also one of the critical points of overseas communication. For this reason, in the Censorship Regulations, it was emphasised that the Beirut Military Censorship Inspectorate was one of the critical censorship centres because Beirut was one of the three centres where the letters going from inside to outside would be censored. The others were determined as İstanbul and Baghdad. The Beirut Censorship Inspectorate had to deal with many problems starting from the moment that it was founded because in the censorship centres, there was a need for officers knowing a language with the purpose that letters and telegraphs would be appropriately censored. However, it was difficult to find officers who knew several languages, and it was also not considered a preferred situation that the officers knowing a language left the active army ranks and sealed letters and telegraphs on a deskwork. As the war progressed, this problem became an impasse of the Ottoman security bureaucracy. It was nearly impossible to find an officer knowing five or six languages due to the deep language diversity in Beirut. In this case, civil government officials were also appointed in the censorship centres. In the study, data gathered from the Republic of Turkey Presidency State Archives Ministry of National Defense Military History Archive, ATASE Fund and Presidency of State Archives Ottoman Archives were utilized.

Keywords: Beirut, censorship, communication, First World War, Second Army.

Giriş

Devletin güvenlikle ilgili kurumları, örneğin ordu, savaş sürecinde bütün ulaşım ve haberleşme vasıtalarını kontrol altına alarak dışarıya bilgi sızmasını engellemeye çalışır; çünkü savaş gibi olağanüstü süreçlerde ulaşım ve haberleşme kamuoyunu etkileme, bilgi sızdırma, propaganda açısından hayati bir öneme sahiptir. Ordu ise doğası gereği ülkenin iç ve dış güvenliği için farklı görevler üstlenmek zorundadır. Bu bağlamda bir taraftan ulusal güvenlik sağlanmaya çalışılırken bir yandan da ulaşım ve haberleşmenin sağlıklı ilerlemesi için çaba harcanır. Bu iki çelişkili durum kritik bir bağlantı sürecini gerektirir.

Sansür sisteminin en önemli amacı, psikolojik harbin parçası olan casusluk ve propagandayı engellemek ve kamuoyunu etkilemek amaçlı faaliyetleri ortadan kaldırmaktır. I. Dünya Savaşı çok cepheli ve büyük bir alana yayıldığı için o dönemde oldukça geniş çapta bir kamuoyu ve okuyan kesim bulunuyordu. Basın ve haberleşme yoluyla kitleler haberleri çabuk alabiliyor ve bu durum oldukça iyi tasarlanmış propaganda faaliyetlerine de neden oluyordu. I. Dünya Savaşı

sürecinde telgraf, bir savaş propagandası haline geldi. Çünkü Avrupa'nın üç büyük haber ajansı *Reuters* (İngiltere), *Agence Havas* (Fransa), *Wolffs Telegraphisches Bureau* (Almanya) telgraf ağlarıyla propaganda faaliyetlerini incelikle yapmaktaydı. Bu nedenle savaş sırasında mektup ve telgraf sistemi de ciddi bir denetime tabi tutuldu. Telgraf sansür sisteminin görevi bu tür propaganda haber öğelerini, gelen basın telgraflarını yakından izleyerek şüpheli görünen ya da “*yanlış tarafa*” eğilimli olan her şeyi ele geçirerek halka ulaşmasını engellemektir.¹

Savaş sürecinde sansür sisteminin diğer amacı ise düşman devletler ve savaşın diğer aktörleri hakkında istihbarat toplamaktı. Esasen XIX. yüzyılın ortalarından itibaren telgraf sistemleri kanalıyla hızla genişleyen uluslararası bilgi akışı, düşman propagandası, bilgi sızıntıları ve casusluk hususunda hükümetlerin korkularını arttırdı. Yaygın haberleşme ağı savaşın patlak vermesiyle birlikte bir güvenlik riskine dönüştü. Bu amaçla savaşan devletler rakip tarafın kullandığı mektup ve telgraf kodlarını kırmak için büyük çaba gösterdi. Bu noktada Almanların *Zimmermann Telegramı*'nın şifresinin İngilizler tarafından nasıl çözüldüğünü hatırlamak gerekir. I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere, sinyal istihbarat alanında öncü bir aktördü. Bunun temel sebebi çeşitli İngiliz şirketleri aracılığıyla küresel telgraf hatları oluşturmasından ileri gelmekte idi. İngiltere dünyanın hemen her yerine döşediği telgraf kablo hatları sayesinde I. Dünya Savaşı sırasında Almanların *Zimmermann Telegramı*'nı çözmeyi başardı.² Böylece savaş yılları, modern sinyal istihbaratının doğuşuna tanıklık etti. Savaşın olağanüstü koşulları Avrupa çapında elektrik ve posta iletişiminin kitlesel olarak gözetlenmesi sonucunu doğurdu. Bu amaçla hükümet destekli sansür teşkilatlarının geliştirilmesinin yolu açıldı.

Savaş başladığında taraf devletlerin tamamında seferberlik uygulamaları sertleşti. Henüz savaşa fiilî olarak girmeden çok yönlü tehditlerle karşılaşan Osmanlı Hükümeti, ülkenin güvenliğini doğrudan etkileyebilecek haberleşme sistemine denetim uyguladı. Bu meyanda posta, telgraf ve telefon muhaberatına sınırlama getirdi. Ayrıca kitap ve risalelerin basımı posta paketleri, basın, sinema ve tiyatro gibi alanlara da sansür uygulanmaya başladı. Bu bağlamda 2 Ağustos 1914'te seferberliğin ilanıyla birlikte tüm haberleşme ve basının, Harbiye Nezareti'nin emriyle sansür edileceği ve farklı bölgelerde sansür merkezleri teşkil edileceğini bildiren altmış bir maddelik *Sansür Talimatnamesi* yayımlandı. Talimatname esasına göre sansür teşkilatı oluşturularak muhaberat, matbuat, kitap ve risaleler, posta paketleri ile sinema ve tiyatro alanlarında sansür

¹ Manfred J. Holler, “The Zimmermann Telegram, How To Make Use of Secret”, *Homo Oeconomicus*, Volume 26, Issue 1, 2009, s. 24-25.

² agm., s. 24-25.

uygulanacaktı.³ Beyrut Sansür Heyeti de Sansür Talimatnamesi gereğince II. Ordu'ya bağlı olarak oluşturulan merkezlerden birisiydi.

Çalışma I. Dünya Savaşı sırasında II. Ordu Kumandanlığına bağlı olarak faaliyete geçirilen Beyrut Askerî Sansür Müfettişliğinin örgütsel yapısını çözmek, teşkilat ve faaliyetlerini irdelemek amacıyla kaleme alındı. Böylece Osmanlı Devleti'nde askerî sansürün yasal düzenlemeleri, yaptırımlar, sansür sisteminin aksayan noktaları ve buna yönelik alınan tedbirlerin başarı ya da başarısızlığı açık olarak tespit edildi. Bu şekilde savaş zamanı sansür nedeniyle haberleşmenin hangi çıkmazlara girdiği, hangi idari değişikliklere sebebiyet verdiğinin ayrıntılı analizleri yapıldı. Araştırma Beyrut Askerî Sansür Müfettişliğinin çalışmaları kapsamında haberleşme üzerinde askerî sansürün uygulanışına odaklanarak, savaşın haberleşme üzerinde yarattığı etkiyi analiz etti.

I. Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Beyrut

Günümüzde Lübnan olarak bilinen bölgenin güney kısmı, XIX. yüzyılda Cebel-i Lübnan adıyla özerk bir mutasarrıflık olarak doğrudan İstanbul'a bağlanmıştı. Cebel'in ortasında yer alan Beyrut, güneyde Hayfa ve Akka, kuzeyde ise Lazkiye ve Trablusşam'ı içine alan Beyrut vilayetini oluşturuyordu. Anılan yüzyılın sonlarında Beyrut'un nüfusu 150 bine ulaşmıştı. Bu şartlarda bölge, şehirleşmenin yaşandığı tipik bir merkez özelliği taşıyordu. Beyrut'taki demografik yapı oldukça çeşitliydi. Hristiyan nüfus yoğun idi ve yabancı misyoner okulları da oldukça fazlaydı. Örneğin 1882'de Beyrut'ta iyi nitelikte eğitim veren 38 yabancı okul bulunuyordu.⁴ Protestan okullarının en yükseği Beyrut'ta bulunan Suriye Protestan Koleji 1866'da kurulmuştu.⁵ Bu okul bilahare Beyrut Amerikan Üniversitesi adını aldı. 1914'te Beyrut ve İskenderiye, Arap coğrafyasının en büyük kentlerinden biriydi.⁶

Suriye-Filistin bölgesinin güvenliği ve istihbarat faaliyetleri açısından Beyrut vilayeti son derece önemliydi. Zira XIX. yüzyılda Beyrut, sanayileşmiş Avrupalı

³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, ATASE Fonu, BDH (Birinci Dünya Harbi) Kataloğu, (Klasör/Dosya, Fibrist), 2709/341, 3-5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8,8a, 9,9a,10, tarihsiz; ATASE Fonu, BDH, 3183/17, 1-1,1a, 2, 2a, 3,3a, 4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8. 8a, 9, 9a, 1330.

⁴ İlber Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar", *Osmanlı Araştırmaları IV*, Editörler Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 101-110; Fulya Düvenci Karakoç, *Şam ve Beyrut'da Siyaset ve Modernleşme (1860-1914)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa, 2011, s.116.

⁵ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayını, 3. Baskı, İstanbul, 2001, s. 356-357.

⁶ Hourani, *age.*, s. 347.

devletlerin Doğu Akdeniz'e ilgilerinden kaynaklı olarak önemli bir liman potansiyeline sahip olmuş ve bu da ekonomik dönüşümü beraberinde getirmişti. Öyle ki Şam, klasik dönemde bölgenin iktisadi ve idari merkezi iken bu rol Beyrut lehine değişmişti. Beyrut ve hinterlandında Fransızlar etkili idi. Bununla birlikte İngilizler de özellikle denizcilik ön planda olmak üzere bölgede önemli bir ticaret ağı oluşturmuştu.⁷ İngiliz şirketlerin ve seyyahların bölgeye ilgisi o derece artmıştı ki Beyrut'u içine alan Akdeniz gemi turları dahi başlamıştı.⁸ Kozmopolit bir ticaret hayatı, bölgede farklı ülkelere ait konsoloslukların varlığı, telgraf sisteminin gelişerek yabancı postanelerin kurulması legal veya illegal faaliyetleri de genişletmişti.⁹

Beyrut kozmopolit yapısının yanında Osmanlı Devleti'nin Suriye-Şam bölgesinin en önemli ithalat limanı özelliğini taşıyordu. Bölgede özellikle demiryolu ağının kurulmasına paralel olarak Beyrut, art bölgesiyle bağlantılı hale gelmişti. Şehir, Anadolu, İran, Arap ve Hindistan dünyasına uzanan güçlü bir ticari potansiyele sahipti. Yurt dışından gelen mallar Beyrut Limanı üzerinden Suriye bölgesine ulaştırılmaktaydı. Limandan yün, ipek, kâğıt, deri ve tarım ürünleri dışarıya ihraç ediliyordu.¹⁰ Osmanlı devleti için stratejik bir öneme sahip olan Beyrut Limanı, Trablusgarp Savaşı sırasında Trablusgarp ve Bingazi'yi ele geçirmek isteyen İtalyan donanması tarafından 24 Şubat 1912'de bombalanmıştı. Osmanlı Hükûmeti, Balkan Savaşları sırasında Yunan donanmasına karşı Hamidiye Kruvazörünü Doğu Akdeniz'de tutarken Beyrut Limanı, Osmanlı donanması tarafından önemli bir üs olarak kullanılmıştı.¹¹

Beyrut, Avrupa'ya açık bir şehir karakteri taşımasının yanında Arap coğrafyasının önemli kültürel merkezlerinden birisi idi. Beyrut, özellikle Balkan Harbi sonrasında Osmanlı Devleti'ne karşı bölgede başlayan ayrılıkçı hareketlerin de merkezi durumundaydı. Zira Osmanlı Devleti'nin uğradığı yenilgi ve kayıplar,

⁷ Ortaylı, agm., s. 89-96.

⁸ Gürsoy Şahin, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2017, s. 56, 63- 64, 72.

⁹ Ortaylı, agm., s. 89-96.

¹⁰ Özlem Yıldız, "20. Yüzyıl Başlarında Beyrut Limanında Deniz Ticareti", *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, Cilt II, Sayı 4, 2019 Kış, s. 59; Mahir Melik Güneş, *Levanî'ya Ticareti: Beyrut Limanı ve Rabıtım Şirketi (1888-1914)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019, s. 85.

¹¹ Necdet Hayta, "Beyrut'un İtalyanlar Tarafından Bombardımanı (24 Şubat 1912)", *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 38, Şubat 1995, s.185, 186; Ömer Osman Umar, "Trablusgarp Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardımanı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 17, Yıl 2001, s. 730-731; Ozan Tuna, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Beyrut Limanı'nı Denizaltı Üssü Haline Getirme Planı", *OTAM*, Sayı 52, Güz 2022, s. 222.

etnik açıdan çeşitlilik barındıran bir halk ve çok sayıda din ve mezhep bulunan Suriye'de Arap ihtilâl cemiyetlerinin eyleme geçmesini çabuklaştırmıştı. Balkan Savaşlarının başlaması ile beraber Beyrut gazetelerinde ıslahat isteği hakkında makaleler yayımlanmaya başlandı. Beyrut ahalisinin seçtiği 80 kişilik bir kurul 12 Ocak 1912'de bir ıslahat projesinin düzenlenmesi için Sadrazam Kâmil Paşa tarafından görevlendirildi. Fakat Bâb-ı Âli baskısıyla Kâmil Paşa Kabinesi görevden düşünce İttihat ve Terakki Fırkası'nın uygun gördüğü üyelere oluşan yeni kabine “*yasa dışı bir girişimin ve yasal etkisi olmayan bir meclisin eseri olan ve evvelce Beyrut'tan İstanbul'a gönderilmiş bulunan ıslahat projesini?*” kabul etmedi ve Beyrut'taki cemiyetler de 8 Nisan 1913'te kapatıldı.¹²

Beyrut'taki cemiyetlerin kapatılması üzerine ıslahatçılar, Beyrut'ta üç gün süreli bir gösteri düzenledi ve gazeteler yazısız çıkartıldı. Ayrıca Beyrut'taki Fransız Başkonsolosluğu'na müracaat edilerek Osmanlı idaresi aleyhinde şikâyetlerde bulunuldu. Islahat projesini tertip eden heyetin Hristiyan Arap üyeleri, Fransız Başkonsolosuna gönderdikleri mektupta; “*Fransa'yı Osmanlı Hristiyanlarının koruyucusu ve Suriye Hristiyanlarının vatanı saydıklarını?*” bildirmişlerdi.¹³

Bu şartlar göz önüne alındığında Beyrut ülke güvenliği açısından stratejik bir noktadaydı. Bu nedenle I. Dünya Savaşı başladığında ülkenin güvenliği ve casusluk faaliyetleri açısından Beyrut gibi Avrupa'ya açılan kentlerin haberleşmesi üzerinde sansür ve denetim sağlamak hayati öneme sahipti. Basra, Bağdat, Beyrut, Cidde, Halep ve Kahire gibi şehirlerde İngiliz ve Fransız istihbarat subayları adeta cirit atıyordu. Bu sebepten olsa gerek IV. Ordu Komutanı, asayiş işleri üzerinde gereken sorumlu kişileri ve makamları aydınlatmış, özellikle Adana, Halep, Şam ve Beyrut valilerine kıyadaki şehir ve kasabalarda telsizlerin mevcut olabileceğini ve işbirlikçilerin düşmanla muhabere edebileceklerini hatırlatmıştı. Bununla birlikte casusluğun önlenmesi için şüphe edilen yerli ve yabancıya ait binaların ani baskınlar yapılarak hemen aranmasını tebliğ etti. Ancak bölgedeki görevliler işin önemini kavrayamadıklarından ikinci kez ve daha sert bir dille uyarıldılar.¹⁴

Nihayet Osmanlı Devleti, Almanya ile 2 Ağustos 1914'te bir ittifak antlaşması yaptıktan bir süre sonra I. Dünya Savaşı'na girdiğinde¹⁵ savaşın arifesinde bölgede

¹² *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, IVncü Cilt 1nci Kısım, *Sina - Filistin Cephesi Harbinin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebeleri Sonuna Kadar*, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara, 1979, s. 10.

¹³ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, IVncü Cilt 1nci Kısım, s. 10.

¹⁴ *age.*, s. 142.

¹⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Büyük Harpte Osmanlı İmparatorluğunun 1916-1917 Yılındaki Vaziyeti Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu*, Askeri İstanbul Matbaası, İstanbul, 1938, s. 3; *Birinci*

ayrılıkçı faaliyetler ve silahlanma başlamıştı. Beyrut'un yakınlarında bulunan Arvad Adasında ahaliye ait yelkenlilerde mühimmat ele geçirilmeye başlanmıştı. Ada, Suriye'den istihbarat toplamak için I. Dünya Savaşı sırasında 1 Eylül 1915'te Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilecekti.¹⁶

Osmanlı askerî yetkilileri, savaşın hemen başında Beyrut'u kontrol altında tutmaya çalıştı. IV. Ordu Komutanı olarak 8 Aralık 1914'te cepheye gelen Cemal Paşa,¹⁷ ordu komutanlığının yanında Suriye ve Arabistan Valiliği'ni de üstlenmişti. Cemal Paşa'nın yanında II. Ordu Kurmay Başkanı Albay Fon Frokenberg, Kurmay Yarbay Ali Fuad (Erden), Kurmay Binbaşı Refet (Bele) Beyler vardı.¹⁸ 8. Kolordu Kumandanı Mersinli Cemal Paşa, Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya sefer planını aktardığında 8. Kolordu'nun bir kısım kuvvetinin menzil hatlarıyla Lübnan ve Beyrut sahillerinin muhafaza ve gözetlenmesiyle görevlendirdiğini bildirmişti.¹⁹ Cemal Paşa 17 Aralık 1914'te Beyrut'a ulaştı. Buradan Başkumandanlığa daha evvel Adana, Suriye ve Lübnan için önerdiği sahil güvenlik şeridinin Akabe ve Sayda'ya kadar genişletilmesini ve İngiliz-Fransız çıkarma harekâtına karşı dikkatli olunması gerektiğini bildirdi.²⁰

I. Dünya Savaşı başladığında Beyrut'ta ayrılıkçı faaliyetler oldukça artmıştı. Suriye Valisi Hulusi Bey IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya ayrılıkçı faaliyetlere ilişkin Fransız Konsolosluğundan müsadere edilmiş belgeleri rapor etti. Cemal Paşa hatıratında bu belgelerin Şam ve Beyrut'ta bulunan İslam ileri gelenlerinin [Arap eşraf ve büyükleri] Fransız Hükûmetinin tertip ve teşvikiyle çalışmakta olduklarını açık bir şekilde ortaya koyduğunu dile getirir. Ancak İslamcılık hareketi nedeniyle bu işbirlikçiler hakkında hemen soruşturma başlatmanın tehlikeli olacağını düşünerek ilk etapta sert önlemlere girişmediğini belirtmekteydi. Cemal Paşa'ya göre, Beyrut ve Şam'da Fransızlarla işbirliği yapan İslam ileri gelenlerine bir soruşturma başlatıldığı takdirde bölgede olumsuz propaganda başlayabilirdi. Osmanlı ile temasını kaybetmiş olan Mısır, Hindistan,

Dünya Harbinde Türk Harbi IIIncü Cilt, Irak-İran Cephesi 1914-1918 1nci Kısım, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, s. 1-3.

¹⁶ Ü. Gülsüm Polat, "Doğu Akdeniz'de Bir Türk Adası: Arvad ve I. Dünya Savaşı'ndaki Fonksiyonları", *Belleken*, Sayı 278, 2013, s. 223-224.

¹⁷ Cemal Paşa, *Hatıralar*, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 183.

¹⁸ Ü. Gülsüm Polat, *Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 117.

¹⁹ Cemal Paşa, *age.*, s. 183.

²⁰ Nevzat Artuç, *Cemal Paşa Askerî ve Siyasi Hayatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 217.

Cezayir, Fas gibi İslam memleketleri, Türklerin “bir intikam hissiyle veya Turan unsurlarının baskı yapmalarını sağlamak için” Arap büyüklerini imhaya kalkıştıkları varsayımına inanabilirlerdi. Girişilen hareketin başarıya ulaşması için bütün İslam memleketlerinden destek alınması şarttı. Dolayısıyla Cemal Paşa ilk olarak bu belgeleri şimdilik gizli tutma kararı aldı. Arap ihtilalcileri olarak değerlendirdiği kişilerle görüşmeler yaparak onları yanına çekmeye çalıştı. Arap ihtilalcileri reisi olarak zikredilen Abdülkerim-ül-Halil, ateşli bir ihtilalci olan Dr. Abdurrahman Şebender, Paris Arap Kongresi'nin düzenleyicilerinden *el-Müfîd* gazetesi sahibi Abdülgani el-Arisi, *el-Muktebes* gazetesi sahibi Mehmed Kürt Ali ile önemli görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde İslam âleminin yabancı boyunduruğundan kurtarılacağı mesajını verdi ve onlara para yardımı yaptı.²¹

Öte yandan Cemal Paşa, Lübnan Hristiyanlarının ihtilalci cereyanlarıyla da uğraştı. Suriye ve Beyrut'ta her an ihtilal yapma potansiyeline sahip Lübnan Hristiyanlarının silahlandığı görülüyordu. Kendisine Lübnan Hristiyanlarına bir beyanname vererek ellerindeki silahları hükûmete teslim etmeleri önerildi. Ancak Cemal Paşa bu tedbirin ihtilalci çevreleri daha da eylemli hale getireceğini değerlendirdi. Evlerde silah aranması zengin Lübnanlıları maddi zarara sokabilirdi. Cemal Paşa, Lübnan ahalisine bir beyanname yayımlayarak, eski imtiyazlarının olduğu gibi korunacağını ve kendilerinin hiç kimse tarafından rahatsız edilmeyeceğini ilan etti. Bu beyanname bölgede bulunan Hristiyanları memnun etti. Ancak Cemal Paşa, Cebel-i Lübnan Marunileriyle Dürzilerinin Fransız ve İngilizlere son derece taraftar oldukları istihbaratını da göz önünde tutarak fesat yaymaya meyilli olan kişileri Kanal Seferi'nin sonuna kadar Kudüs'e yani yanına davet etti.²²

Alınan tedbirlere rağmen bölgede hareketlilik ve ihtilalci faaliyetler son bulmadı. Abdülkerim el-Halil gibi ihtilalciler faaliyetlerine devam etti. Bu sırada Çanakkale Muharebeleri de bütün şiddetiyle sürüyordu. Suriye'de bulunan 8. 10. ve 25. Fırkalar ve bütün makineli tüfek bölükleri Umumi Karargâhın isteği üzerine Çanakkale'ye gönderildi. Dolayısıyla Beyrut ve civarında çıkacak bir ihtilalci ayaklanmaya karşı durabilecek yeterli birlik bulunmuyordu. Cemal Paşa, iç güvenliği tehlikeye sokabilecek eylemlere girişebilecek kişileri korkutmak için daha evvel Harp Divanından çıkan hükümleri Şam ve Beyrut'ta uygulama yoluna gitti.²³ 1915'in yaz ve sonbahar aylarında Cemal Paşa'nın emriyle Şam'da ve

²¹ Cemal Paşa, *age.*, s.247-261.

²² Aynı yer.

²³ Cemal Paşa, *age.*, s. 272-273, 282-283; Artuç, *age.*, s. 300-301.

Beyrut'ta Osmanlı idaresine karşı ayaklanmış bir gurup isyancı idam edildi.²⁴ Abdülkerim el-Halil Efendi, Muhammed el-Mahmasani, Mahmud el-Mahmasani idam edildi.²⁵ Böylece Beyrut'ta Osmanlı'ya karşı başlayan ayrılıkçı faaliyetler bir süre de olsa durdurulmuş oldu. Beyrut'un elden çıktığı tarihe kadar bu bölgede fesat hareketi görülmedi.²⁶ Ancak Araplar, Cemal Paşa'nın savaşın başında Beyrut'ta birçok Arap'ı idam ettirmesinin Türklerin Arap desteğini yitirmesine yol açtığını ifade etmektedir.²⁷

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Beyrut, seferberlik uygulamalarını diğer şehirlerinde olduğu gibi derinden hissetti. Çünkü Osmanlı Hükûmeti ordusu için kaynakları seferber etmeye ve savaşın lojistiğini sağlamaya odaklandı. Askerî sansür talimatnamesiyle basın ve posta sansürü uygulandı. Devlet ulaşım araçları, erzak ve yük hayvanları gibi birçok şeye el koydu. Seyahat kısıtlamaları getirildi. Bu şekilde günlük hayatta da yeni bir sosyal gerçeklik ortaya çıktı. Beyrut'ta Kasım 1914'ten itibaren sivillerin beslenememesi nedeniyle açlığa bağlı ölüm hadiseleri dahi yaşandı.²⁸ Osmanlı Hükûmeti, I. Dünya Savaşı sürecinde casusluk ve propaganda faaliyetlerini önlemek için Beyrut'ta kontrolleri sıklaştırdı. Şehrin girişinde evrak kontrolleri büyük bir titizlikle gerçekleştirildi. Bölgeye gelen Musevi Osmanlı tebaasından Aaronsohn şehirde alınan tedbirleri gördüğünde şaşırıldığını, “*askerlerin oldukça sık aralıklarla evrak kontrolü yaptıklarını*” ifade etmekteydi.²⁹

Savaş sırasında Beyrut Limanı, Müttefiklerin hedefleri arasındaydı. Bu amaçla Osmanlı Hükûmeti limana mayın hatları döşedi. Beyrut Limanı top ve telsiz-telgraf istasyonlarıyla tahkim edildi. Liman, Osmanlı ordularının Kanal Cephesi harekâtı için de son derece stratejik bir öneme sahipti.³⁰ Hatta İkinci Kanal

²⁴ Kemal Arı, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 139-140.

²⁵ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, IVncü Cilt 1nci Kısım, s.68; Selim Temari, *Çekirge Yılı Kudüs 1915-1916 İhsan et-Tercüman*, Tercüme: Ali Benli, Klasik Yayınları, İstanbul, 2012, s. 239-240.

²⁶ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, IVncü Cilt 1nci Kısım, s.68.

²⁷ Norman Itzkowitz, “Algılamalar Sorunu”, *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, Editör L. Carl Brown, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s. 56.

²⁸ Melanie Tanielian, *The War of Famine: Everyday Life in Wartime Beirut and Mount Lebanon (1914-1918)*, A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in History in the Graduate Division of the University of California, Berkeley, 2012, s. 209-210.

²⁹ Mustafa Yeni, *Birinci Dünya Savaşı'nda Başkumandanlık Vekâleti ve Harbiye Nezâreti'nin II. Şube (İstibbarat) Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2022, s. 383.

³⁰ Tuna, agm., s. 223.

Harekâtı sırasında Beyrut Limanında bulunan Alman donanmasına ait U-21 denizaltısı 8 Şubat 1916'da Fransız donanmasına ait *Admiral Charner* adlı savaş gemisini Beyrut Limanında batırdı.³¹

Savaş ve Sansür Sistemi

I. Dünya Savaşı başlamadan evvel bütün devletler haberleşme üzerinde ciddi bir denetim oluşturdu. Osmanlı Devleti de Ağustos 1914'te haberleşme üzerinde askerî sansür uygulamaya başladı. İstihbarat Şubesine gönderilen sansür masasına ait harp ceridelerinden henüz savaşa dâhil olunmadan önce de haberleşme üzerinde ağır bir sansür tatbik edildiğini görmek mümkündür. Bu anlamda Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi³² Sansür kısmı evrakında bulunan ve 2 Eylül-28 Ekim 1914 tarihleri arasını kapsayan Harp Ceridesindeki verilere göre ülke içinde ve dışında olumsuz tesirleri olabilecek bütün havadisler, şimendifer veya vapur kazaları, yangın gibi haberlerin verilmesi yasaklandı. Bunun yanında tüccarlar arasındaki haberleşmelerde gıda maddeleri, yakacak maddelerin miktar ve tutarı ve nakliyatına dair olan bilgiler mahallî hükûmetin tasdikine bağlı olarak yayınlanacaktı. İmzasız, isimsiz, mukaveleli veya pek kısa adresli ve şifreli mektup ve telgraflar kabul edilmeyecekti. Sefir ve konsoloslar ise şifreli haberleşmelerini ya kendi lisanları ile yapacaklar ya da Türkçe, Arapça ve Fransızca dillerini kullanacaklardı. Yabancı ülkelerle doğrudan muhabere edilecek telgraf merkezleri Kala, İzmir, Edirne, Trabzon, Erzurum, Kötek, Beyrut, Hanekin, Cidde ve Yemen'de Port Said olarak ifade edildi.³³

Haberleşme üzerindeki sansür Karargâh-ı Umumi İstihbarat İkinci Şubeye bağlı merkezler kanalıyla uygulanacaktı. Şube ülke güvenliği için yayınları ve yazışmaları kontrol etmekle görevliydi. Bununla birlikte casuslukla uğraşmak, bilgi sızıntılarını önlemek de görevleri arasındaydı. Osmanlı İmparatorluğu ve ordusu hakkında bilgi verebilecek ya da bilgi sızabilecek kanalları denetim altına aldı.³⁴

³¹ Ozan Tuna, "Birinci Dünya Savaşı'nda U-21 Denizaltısının Çanakkale Boğazı ve Beyrut Limanındaki Faaliyetleri", *Tarih Dergisi*, Sayı 74, 2021, s. 201-206.

³² Bu şube propaganda, sansür iç ve dış istihbarat görevlerini icra etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Somer Alp Şimşeker, *Ottoman Intelligence: The Second Branch and Its Operational Characteristics, 1914-1918*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2021, s. 10, 172-173.

³³ *ATAŞE Fomu*, BDH, 443-50/H1-001-01, 20 Temmuz 1330-24 Temmuz 1330/2 Ağustos 1914-6 Ağustos 1914.

³⁴ Polat Safi, *The Ottoman Special Organization - Teşkilat-ı Mahsus: An Inquiry Into Its Operational and Administrative Characteristics*, The Department of History İhsan Doğramacı Bilkent University, A Ph.D. Dissertation, Ankara, 2012, s. 58-59; Yeni, agt., s. 383-385.

6 Ağustos 1914'te Harbiye Nezareti I, II ve III. Ordu Kumandanlıklarına ve müstakil kıtalara telgraf göndererek sansür teşkilatı oluşturulması için ivedilikle harekete geçilmesini istedi. Keza I. Ordu'ya emir gönderilerek İstanbul'daki sansür için Başkumandanlık Karargâhı Umumi İkinci Şubesi tarafından sansür teşkilatının oluşturulması ve postanın sansür edilmesi emrini verdi.³⁵ Ancak Posta Telgraf ve Telefon Nezareti bu uygulamadan biraz endişeli idi. Çünkü posta işlemlerinin aksaması büyük bir probleme dönüşebilirdi. Bu nedenle Nezaret, posta sansürünün sadece bölge kumandanlıkları tarafından verilecek karara göre belirlenerek şüpheli kişilere gelen mektuplara uygulanmasını istedi.³⁶

Harbiye Nezaretinden gönderilen diğer bir emir ise İstanbul'da muhaberat ve matbuat sansürünün tertip ve icrası hakkında talimatı içermekte idi. Söz konusu talimata göre matbuat için oluşturulan sansür heyeti dört zabıt ile Matbuat-ı Umumiye Müdüriyetinden tayin edilecek üç sivil memur ve zabıttan emir verme yetkisine sahip bir müfettiş olmak üzere sekiz kişiden oluşacaktı. Söz konusu talimatnamede zabıtanın vazifeleri ayrıntısıyla ifade edildi. Buna göre müfettiş zabıttan, Başkumandanlığa ve İstihbarat Şubesine karşı sorumluydu ve sansür sisteminin çalışmasından ve sansür talimatnamesinin harfi harfine uygulanmasından mesuldü. Bu noktada sansür memurlarının ortaya çıkaracağı önemli haberler bekletilmeksizin İstihbarat Şubesine ve Kumandanlığa ulaştırılacaktı. Sansür müfettişi her gün sansür heyetlerini teftiş ve kontrol edecekti.³⁷ Müfettiş yirmi dört saatte bir kere olmak üzere İstihbarat Şubesi Müdüriyetini ziyaret ederek kendisine bildirilen fakat acil olmayan ikinci derecede havadisi içeren kısa bir rapor takdim edecekti. Mühim ve acele havadisler nöbetçi sansür memurları tarafından Başkumandanlık İstihbarat Şubesine hemen ulaştırılacaktı.³⁸

Müfettiş aynı zamanda istihbarat şubesinde de bazı vazifeleri üstlenecekti. İstihbarat Şubesinin kararı doğrultusunda Hükûmet-i Askeriye tarafından neşredilmesi istenen havadisi alarak doğrudan gazetelere tebliğ edecekti. Müfettiş, Osmanlı memleketlerinde bulunan yabancı muhabirlere talimatname esaslarını uygulatmak zorundaydı. Yabancı muhabirlerin yazışmaları telgrafhane müdüriyeti tarafından kontrol edilecekti. İletişimin kesintiye uğramadığı memleketlere mensup muhabirler bağlı oldukları gazetelerden düzenli olarak ikişer nüsha getirerek müfettişe takdim edeceklerdir. Gazetelerde muhalif veya talimatnameye uygun olmayan bir mektup veya buna benzer bir ibare görülürse muhabir

³⁵ *ATASE Fonu, BDH, 443-50/H1, 001-1a, 24 Temmuz 1330/6 Ağustos 1914.*

³⁶ *ATASE Fonu, BDH, 443-50/H1, 001-03, 30 Temmuz 1330/12 Ağustos 1914.*

³⁷ *ATASE Fonu, BDH, 443-50/H1,001-01, 24 Temmuz 1330/6 Ağustos 1914.*

³⁸ Aynı yer.

memleketten ihraç edilecektir. Sansür zabitlerinin görevleri telgraf haberleşmesini talimatname esasları çerçevesinde sansür etmektir. Sivil sansür memurları ise zabitanın altında çalışmak üzere matbuatı sansür edecektir.³⁹

6 Ağustos 1914'te Harbiye Nezareti tarafından Matbuat-ı Umumiye Müdüriyetine gönderilen bir yazıda, 7 Ağustos 1914'ten itibaren basın ve telgraf haberleşmesine sansür uygulanacağına ilan edilmesi; talimatnameye riayet edilmesi, aksine hareket eden gazete ve ajansların derhal kapatılacağı ve bir daha hiçbir ad altında yayınlanamayacağı, gazetelerin sorumlu müdürlerinin ise divan-ı harpte yargılanacakları duyuruldu.⁴⁰ Harbiye Nezareti tarafından Matbuat Müdüriyetine gönderilen bir yazıda sansür edilecek maddeler ise şu şekilde sıralandı;

1- Ordu ve donanmaya ait her türlü bilgi yasaktır.

2- Memleketin dâhilî ve haricî siyaseti ile ilgili haberler, ordunun harekâtı, memleketin ticari ve malî durumu, Osmanlı ve ecnebi seyir gemilerinin harekâtı ve memleketin sıhhi durumuna ilişkin haberler yasaklanmıştır.

3- İçerde ve dışarda olumsuz tesiri olabilecek bütün havadisler mesela şimendifer, vapur kazaları veya yangın gibi haberler yasaklanmıştır.

4- Tüccarlar arasındaki haberleşmede gıda maddeleri, yakacak maddelerin miktar, tutar ve nakliyatına dair olan bilgileri içeren telgrafların her biri mahallî yönetimin izninden geçecektir.

5- İmzasız, mesnetsiz, mukaveleli, adresi yeterli olmayan şifreli telgraflar yasaklanmıştır.⁴¹

Sayılan durumlara ek olarak Harbiye Nezareti, 8 Ağustos 1914'te Dâhiliye ve Hariciye Nezaretleri, I, II ve III. Ordular ve Müstakil Kıtalar ile Sansür Müfettişliğine gönderdiği emirde 9 Ağustos 1914'ten itibaren konsolosların birbirleriyle ve doğrudan hariçle şifre ile haberleşmelerine müsaade edilmeyeceğini bildirdi.⁴² Keza 13 Ağustos 1914 tarihinde Harbiye Nezareti tarafından Başkumandanlık Sıhhiye Müfettişliğine gönderilen bir yazıda hastalıktan vefat edenlerin Askerî Sıhhiye Müfettişliğine bildirilmeksizin gazeteler tarafından neşredilmesinin yasaklandığı da ifade edildi.⁴³

³⁹ Aynı yer.

⁴⁰ Aynı yer.

⁴¹ *ATASE Fonu, BDH, 443-50/H1,001-02a, 26 Temmuz 1330/8 Ağustos 1914.*

⁴² Aynı yer.

⁴³ *ATASE Fonu, BDH, 443-50/H1, 001-03a, 31 Temmuz 1330/13 Ağustos 1914.*

Bilahare Hükümet, seferberlik ilan ettikten sonra Ağustos 1914'te mevcut sansür yasalarını sertleştiren 61 maddelik bir Sansür Talimatnamesi yayımladı. Ordu ve donanma ile ilgili haberlerin yanı sıra imparatorluğun askerî kapasitesi ve savaş stratejilerinin yayınlanması yasaklandı. Sansür Talimatnamesi'nin 44'üncü maddesine göre mektup ve telgraflarda sansürlenecek maddeler yukarıda maddeler halinde zikredildiği şekilde kabul edildi. Bu şartlarda dâhil ve hariçle kayıtsız şartsız şifreli muhabere yalnız hükümete ait olacaktı. Dost, tarafsız ve müttefik devletler sefirleri kendi hükümetlerinin Hariciye Nezaretleriyle ve tarafsız devletler nezdindeki kendi sefirleriyle şifreli muhabere edebileceklerdi.⁴⁴

Beyrut Sansür Müfettişliğinin Kuruluşu ve Teşkilatı

Beyrut Sansür Müfettişliği Ağustos 1914 tarihli Sansür Talimatnamesi'ne uygun olarak oluşturulan ve II. Ordu'ya bağlı olarak kurulmuş sansür merkezlerinden birisiydi. Talimatname gereğince seferberliğin ilan edilmesiyle birlikte muhaberat ve matbuatın Harbiye Nezareti'nin emriyle tetkik ve sansür edileceği, başta başkent İstanbul olmak üzere diğer mevkilerde ve ordu ve kolordularda sansür merkezleri oluşturulacağı bildirildi.⁴⁵ Sansür heyetleri İstanbul'da Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi'ne bağlı sansür merkezlerince, taşrada ise Ordu Kumandanlıkları'na bağlı olacak şekilde oluşturulacaktı. Sansür heyetlerinde görev alacak kadrolar lisan bilen zabitan ile küçük zabitan oluşacaktı. Askerî memurların yetmediği veya bulunmadığı yerlerde teşkilata yeteri kadar mülki memur alınacaktı. Askerî memurun bulunmadığı yerlerde sansür vazifesi, yerel idarenin en büyük amirinin idaresi altında olmak üzere düzenlenecek bir heyet tarafından yerine getirilecekti.⁴⁶ İstanbul dışındaki mevkilerde bulunan sansür memurları kadrosu mensup oldukları askerî kumandan tarafından tayin edilecekti (madde 7).⁴⁷ Sansür memurunun ikiden fazla olduğu merkezde mutlaka amir olarak bir üçüncü memurun tayini gerekli idi. Atanan amir, heyetin müfettişi olarak görev yapacaktı⁴⁸. Sansür heyeti bütün muhabere evrakını sansür etmekle görevliydi. Sansür edilmesi gereken evrak

⁴⁴ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 3-8a, tarihsiz; ATASE Fonu, BDH, 3183/17, 1-7.*

⁴⁵ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 3-6, tarihsiz; ATASE Fonu, BDH, 3183/17, 1-1,1a, 2, 1330, 2-3.*

⁴⁶ *ATASE Fonu, BDH, 408-258/1613.*

⁴⁷ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 3-6, tarihsiz; ATASE Fonu, BDH, 3183/17, 1-1,1a, 2, 1330, 2-3.*

⁴⁸ Aynı yer.

Posta ve Telgraf Nezaretince gösterilen ve askerî makamlar tarafından uygun görülen merkezlerde tetkik edilecekti.⁴⁹

Esasen sansür sisteminin ana teşkilatı İstanbul'da idi. Ancak Bağdat ve Beyrut da önemli merkezler konumundaydı. Talimatname gereğince yurt dışına gidecek mektupların neredeyse tamamı İstanbul'da sansürden geçirilirken Bağdat ve Beyrut bu uygulamadan istisna tutulmuştu. Bir başka ifadeyle Bağdat ve Beyrut Sansür Heyetleri dışarıya gönderilecek mektupları İstanbul'a göndermeden sansür etme yetkisine sahipti. İstanbul Askerî Sansür Müfettişliği tarafından mektup muayenesinde görevli sansür memurlarına gönderilen 22 Şubat 1915 tarihli yazıda gönderilen mektupların üzerlerinde taşra sansür merkezince, Beyrut ve Bağdat müstesna olmak üzere muayene edildiklerine dair açıklama ve mühür bulunsa dahi dikkate alınmayarak mektupların İstanbul Sansür Merkezi tarafından tekrar muayene edilmesi istendi.⁵⁰

Beyrut Sansür Müfettişliği, II. Ordu Kumandanlığı'nın bulunduğu mıntıka içerisinde yer alan bir sansür merkezi idi. Buna göre Ordu Mıntıka Müfettişliği'ndeki Sansür Merkezleri sırayla; Halep Vilayeti içinde Halep, Antep, Resulayn, Maraş, İskenderun ve Antakya'dan oluşuyordu. Beyrut Vilayetinde; Beyrut, Cidde, Hayfa, Akka, Trablusşam, Lazkiye, Nasıra sansür merkezleri hizmet vermekteydi. Adana Vilayeti'nde ise başta Adana olmak üzere Tarsus, Mersin, Silifke, Osmaniye, Erzin, Dörtyol ve Yumurtalık sansür merkezleri vardı.⁵¹

Beyrut Sansür Müfettişliği, talimatname gereğince mektup, telgraf, gazete ve diğer sansür edilecek unsurları tetkik etmekle görevlendirilmişti. Talimatname'nin 32'nci maddesine göre yurt içinden dışarıya gidecek mektuplar sadece İstanbul, Bağdat ve Beyrut'ta sansür edilecekti. Bu nedenle diğer bölgelerde kabul edilen mektuplar, mahallerince sansür edilmeden doğrudan bu merkezlerden birine gönderilmek zorundaydı.⁵² Bu üç merkez dışında herhangi bir sansür merkezinden yurt dışına mektup göndermek yasaktı.

Sansür talimatnamesiyle belirlenen esaslar çerçevesinde yurt dışından Suriye ve Filistin'e gelen mektuplar sadece Beyrut'ta sansür edilecekti. Bundan dolayı Beyrut'tan başka Suriye'deki bütün iskelelerde hangi devlete mensup olursa olsun

⁴⁹ *ATASE Fonu, BDH, 408-258/1613.*

⁵⁰ *ATASE Fonu, BDH, 418-274/1647, 021, 9 Şubat 1330/22 Şubat 1915.*

⁵¹ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 2-21, 25 Nisan 1334/25 Nisan 1918.*

⁵² *ATASE Fonu, BDH, 3183/17, 1-6, 1330/1914, s. 11; Hüseyin Kalemlı, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Sansür Uygulaması", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 62, 2018, s. 521-522.*

hiçbir gemiden müteferrik evrak, posta çantası ve gazeteler kabul edilmeyecekti. Gemi kaptanı, evrakın Beyrut'a gönderilmesi hususunda uyarılacaktı. Keza Beyrut Limanı haricinde başka hiçbir limandan ülke dışına mektup, gazete ve saire gönderilmeyerek bu tür evrak postaneden doğruca Beyrut'a sevk edilecekti.⁵³

Beyrut Sansür Heyeti iki sansür memuru ile göreve başladı.⁵⁴ Savaşın ilerleyen dönemlerinde sayı artacaktı. Seferberlik ilan edildikten sonra II. Ordu Müfettişliği bölgesindeki birliklerde bazı değişiklikler yapıldı. Bu suretle Suriye ve Filistin'de Zeki Paşa komutasında II. Ordu Müfettişliği yerine 24 Ağustos-6 Eylül 1914 tarihlerinde 12. ve 8. Kolordular ile Hicaz Tümeni ve yerel teşekküllerden oluşan IV. Ordu kuruldu.⁵⁵ Bu tarihten sonra sansür teşkilatının oluşturulmasında IV. Ordu etkili oldu. Ancak ordu mıntıkasında kurulan Beyrut ve diğer sansür heyetleri II. Ordu ile temasını devam ettirdi.

Beyrut sansür heyeti, yabancı dil bilen sansür memuru bulmakta sıkıntılar yaşadı. Bu durum Osmanlı güvenlik bürokrasisinin çıkmazı durumundaydı. Zira birkaç dil bilen subay bulmak zor olduğu gibi dil bilen subayların aktif ordu saflarından ayrılarak masa başında mektup veya telgraf mühürlemesi öncelikli olarak düşünülen bir faaliyet değildi. Nitekim 8. Kolordu Kumandanı Cemal Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen 20 Kasım 1914 tarihli yazıda bu durum dile getirilmekteydi. Cemal Paşa, sansür merkezinin ordu tarafından oluşturulması istenmekle birlikte zabitanadan mürekkep bir sansür heyeti oluşturmanın son derece zor olduğunu vurguluyordu. Üstelik bölgede çeşitli diller konuşulduğundan beş-altı lisan bilen subay bulmakta güçlük çekildiği, bu durumda sivil hükümet memurlarından yardım almak gerektiği ancak onların da üç-beş kuruş maaş verilmedikçe sansür memurluğunu kabul etmek istemediklerini dile getirdi. Cemal Paşa, sansür işlerinin sivil idare tarafından yapılmasını önermekteydi.⁵⁶

Cemal Paşa'nın bu yazısı üzerine Beyrut Sansür Merkezi'ne lisan bilen memur bulma çabası bu dönemde bir süreliğine Başkumandan Vekilliği yapan Talat Paşa'nın müdahalesini gerekli kıldı. Talat Paşa, 11 Ocak 1915'te Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda Cemal Paşa'nın telgrafına atıfta bulunarak Beyrut'un dâhilî ve haricî sansür merkezi olması nedeniyle yabancı lisanlarla

⁵³ Servet Aşar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti'nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Kasım 2018, s. 33-34.

⁵⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR), 00047/00116, 001, 001, 9 Teşrinisani 1330/22 Kasım 1914.

⁵⁵ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, IVncü Cilt 1nci Kısım, s. 73-74.

⁵⁶ *ATASE Fonu*, BDH, 424-565/1674, 007, 007a, 7 Teşrinisani 1330/20 Kasım 1914.

haberleşmek gerektiği, bu nedenle sansür memuruna ihtiyaç duyulduğu, IV. Ordu Kumandanlığının bu soruna çare bulamadığını bildirdi. Beyrut sansür merkezindeki bu ihtiyacı gidermek için hiç olmazsa lisan bilen dört memurun uygun ödenek verilerek görevlendirilmesi istendi. Talimatname gereğince muvazzaf ve mütekait zabitanın lisan bilenlerin bu merkezlerde çalışması esası getirilmiş ise de ihtiyacı karşılamamanın mümkün olmadığı yerlerde bu hususun mülki makamlar tarafından ikmal edilmesinin gerekli olduğu hatırlatıldı. Talat Paşa, durumun önem ve aciliyeti doğrultusunda Beyrut sansür merkezine memur görevlendirilmesini talep etti.⁵⁷ Talat Paşa'nın bu yazısına Dâhiliye Nezareti tarafından 14 Ocak 1915'te verilen cevap oldukça ilginçti. Nezaret, sansür heyetleri için tahsisat verme imkânlarının bulunmadığını ifade ediyordu. Beyrut Vilayeti'ne gönderdikleri tebligatta adliye ve diğer şubelerden sansür merkezinde çalışmak için memur gönderileceği ancak memurlara herhangi bir tahsisat verilemeyeceği bildirildi. Dâhiliye Nezareti'nin bundan başka hâl çaresi bulamadığı, esasen sansür işlerinin tamamen askerî makamlara ait olduğu, gerekli olan ödenek işleminin Harbiye Nezareti'nce yerine getirilmesi önerildi.⁵⁸

Talat ve Cemal Paşaların yazışmalarından anlaşıldığı üzere sansür ve istihbarat gibi stratejik faaliyetlerde dil bilen eleman azlığının yarattığı sıkıntı ciddi boyutlara ulaşmıştı. Hatta Teşkilat-ı Mahsûsa'nın dahi dil bilen eleman talepleri zaman zaman geri çevrilmek durumunda kalıyordu. Örneğin anılan kurum tarafından 26 Mayıs 1918'de Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti'ne yazılan bir tahriratta Almanca ve Fransızca dillerine vakıf Türkçeye tercüme yapabilecek liyakatli eleman istenmişti. Teşkilata gönderilen cevabi yazıda elde mevcut tercümanlarda istenilen niteliği haiz kişi bulunmadığı belirtildi.⁵⁹

Beyrut'u da içine alan II. Ordu mıntkasında bulunan sansür memurlarının 1918 yılı itibarıyla isimlerini içeren liste şu şekildeydi:⁶⁰

⁵⁷ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube (DH.EUM.5.Şb), 30/56-C, 002, 29 Kânunuevvel 1330/11 Ocak 1915.

⁵⁸ BOA, DH.EUM.5.Şb, 30/56.C, 001.

⁵⁹ Vahdet Keleşyılmaz, "I. Dünya Savaşı'nda Ulusal Güvenlik ve Dil Bilir Eleman İhtiyacı", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl 25, Sayı 48, Şubat 2000, s. 143.

⁶⁰ ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 2-14, 17 Nisan 1334/1918; ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 2-15, 17 Nisan 1334/1918.

Rütbesi	İsmi	Bildiği Yabancı Dil ve Görevi
Kıdemli Yüzbaşı	Mahmud Hamdi Efendi	Sansür Müfettişı
Mülazım-ı evvel	Rasim Efendi	Antep'te Türkçe-Arapça sansür memuru
Nefer	Nafı Efendi	Türkçe sansür memuru
Nefer	Ahmet Fevzi Efendi	İngilizce-Arapça sansür memuru
Nefer	Ahmet Hamdi Efendi	Arapça-Türkçe sansür memuru
Nefer	Cezat Efendi	Arapça-Türkçe sansür memuru
Nefer	İbrahim Efendi	Fransızca-Arapça sansür memuru
Nefer	Hafuz Efendi	Arapça sansür memuru
Nefer	Mabuz Efendi	Arapça-Türkçe sansür memuru
Nefer	Asaf Efendi	Antep'te Türkçe sansür memuru

Tablo 1 - II. Ordu mıntıkasında bulunan sansür memurlarının listesi (1918)

Beyrut Sansür Heyetinin Faaliyetleri

Mektup ve Telgrafların Sansürü

Osmanlı Hükûmeti talimatnamede yer alan esaslara göre posta sansürünün en şekilde uygulanacağını tespit etmişti. Buna göre muhasım devletlerle posta, telgraf ve telefon muhaberatı yasaktı. Ne Osmanlı ülkesinden muhasım devlet memleketlerine ne de adı geçen devletlerden Osmanlı topraklarına telgrafname

ve mektup gidiş gelişi olmayacaktı. Anılan devletlerden transit olarak gelecek muhaberat dahi yasaklanmıştı (madde 20).⁶¹ Bütün posta ve telgraf muhaberatı hükûmetin belirleyeceği lisanlarla gerçekleştirilecekti. Savaş sırasında Türkçe ve Fransızcadan başka Ermenice, Rumca, Romence, Musevice, Almanca, İtalyanca, Bulgarca ve İngilizce ile muhabere edilmesine izin verilmişti. Ayrıca Basra, Bağdat, Samarra, Kazımiye, Hanekin, Halep, Hamziye ve İstanbul merkezlerine Farsça lisanla yazılmış telgraf ve mektupların kabul edileceği bildirilmişti.⁶²

Osmanlı topraklarında bütün özel mektuplar açık olarak postanelere teslim edilecek, bu mektuplar sansür memurları tarafından incelendikten sonra “*sansür edilmiştir*” ibaresiyle birlikte sansür mührü basılacak ve kapalı şekilde mahalline ulaştırılacaktı. Dışardan gelen mektuplar da tamamen incelenerek aynı muameleye tabi tutulacaktı (madde 21).⁶³

Beyrut, telgraf haberleşmesi açısından önemli merkezlerden birisiydi. Buradaki yabancı okullarda ve konsolosluklarda telgraf makinesi bulunuyordu. Osmanlı Hükûmeti yabancı okullarda ve konsolosluklarda bulunan telgraf makinelerine el konulmasını ve telsiz telgraf cihazlarının teslimini talep etti. Örneğin 18 Ağustos 1914’te Dâhiliye Nezareti tarafından Harbiye Nezareti’ne gönderilen bir yazıda Beyrut’taki Amerikan Konsolosları ile Fransız mekteplerinde bir telsiz telgraf mevcut olduğu, konsolosların makineleri kaldırdıklarını resmî olarak beyan ettikleri bildirilmişti. Ancak daha sonra hükûmet için bir sıkıntı çıkmaması için makinelerin müsadere edilip edilmeyeceği soruldu.⁶⁴ Bunun üzerine Hariciye Nezareti tarafından 20 Ağustos 1914’te gönderilen cevabi yazıda hükûmetin bütün haberleşmeyi kontrol altına aldığı, emir gereğince telsiz telgraf cihazlarının da alınacağını uygun bir dille konsoloslara söylenmesi istendi.⁶⁵

Casusluk faaliyetlerinin yoğun olduğu Beyrut’a yurt dışından gönderilen mektuplarda dikkate değer bilgiler bulunuyordu. Örneğin İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi Siyasi Kısmı 3. Şube Müdüriyeti tarafından 17 Ocak 1915’te Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’ne gönderilen bir yazıda Galata Postanesi askerî sansür müfettişliğinden gönderilip, içeriği itibarıyla dikkate değer bulunan üç adet mektup takdim edilmiş ve bu mektupların alıcıları hakkında

⁶¹ ATASE Fonu, BDH, 408-258/1613, tarihsiz; ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 3-6a, tarihsiz; ATASE Fonu, BDH, 409-275/1615, 031, 11 Kânunuevvel 1330/24 Aralık 1914.

⁶² ATASE Fonu, BDH, 408-258/1613, tarihsiz; ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 3-6a, tarihsiz.

⁶³ ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 3-6a, tarihsiz; ATASE Fonu, BDH, 3183/17, 1-4, 1330/1914, 6.

⁶⁴ ATASE Fonu, BDH, 443-50/H1,001-004, 5 Ağustos 1330/18 Ağustos 1914.

⁶⁵ ATASE Fonu, BDH, 443-50/H1,001-004, 7 Ağustos 1330/20 Ağustos 1914.

gerekli işlemin yapılması talep edilmişti.⁶⁶ Bu mektuplardan birisi Bulgaristan'da Korlova'dan Beyrut'a gidiyordu. Mektup içinde Yunan hayallerini ihtiva eden şu satırlar yer aldı; “*güya 1915 senesi Türkiye'nin sona erdiği bir sene imiş. Saldırı muhakkaktır. Yunan, Anadolu'yu İstanbul'u işgal ederek ta el-Cezire'ye kadar ilerleyecek ve sonra da Türkleri Kızıldarmak'a atacaklarmış*”.⁶⁷

Beyrut sansür merkezinde dâhile ve harice gidecek muhaberât sansürlendiği için oldukça yoğun bir trafiğe sahipti. Bu nedenle merkez henüz savaşın başından itibaren yetersiz kaldı. Örneğin 20 Kasım 1914'te 8. Kolordu Kumandanı Cemal Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazıya göre; sansür edilemediğinden dolayı Beyrut postanesinde açık-kapalı 70 bin mektup birikmişti. Bu yığılmayı gidermek için Dâhiliye Nezaretinden sivil memur talep edildi. Ancak Nezaret, sansür muamelesinin orduya ait olduğunu hatırlattı ve sivil memurlardan bir heyet teşkil edilse bile memurlara ilave ücret ödenemeyeceğini bildirdi. Cemal Paşa, hükûmet memurlarına üç-beş kuruş maaş verilmeyince sansür memurluğu yapmak istemediklerini dile getirdi. Merkez Sansür Heyeti, Beyrut Vilayetine bir yazı göndererek zabitanadan oluşan bir sansür heyeti oluşturulmasını istedi. Bunun için para göndermenin imkânsız olduğu vurgulandı. Bunun üzerine Cemal Paşa, Beyrut'ta kendisi tarafından bir komisyon teşkil edileceğini, ancak Suriye'de çeşitli dilleri konuşan milletler olduğundan beş-altı lisan bilen zabıt bulmanın ve bu dillere vakıf heyet teşkil etmenin imkânsız olduğunu belirtti. Evrakın sansür edilmeye layık olup olmadığını anlamak için mesela Fransızca bilir bir zabıt vermek şartıyla heyetin geri kalan üyelerinin sivil makamlar tarafından teşkil edilmesini istedi.⁶⁸

Beyrut Sansür Heyeti kısa sürede mektupların yığılması nedeniyle görevini layıkıyla yapamaz hale geldi. Bu durum Posta Nezareti tarafından Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e bildirildi. Talat Bey postalanmak için uzun süre bekleyen mektuplara çare bulmak amacıyla meseleyi 22 Kasım 1914'te Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine ilettili. Talat Bey, Beyrut postanesine gelen 70 bine yakın mektubun iki sansür memuru tarafından yapıldığını ancak memur sayısının az olması sebebiyle işlerin yetişmediğini ve bu yüzden postanın tehire uğradığını bildirerek gerekli önlemlerin alınmasını istedi.⁶⁹

Sansür merkezinin eleman ihtiyacını gidermek için 12 Ağustos 1915'te 8. Kolordu Kumandanlığı tarafından Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen bir

⁶⁶ BOA, *Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Üçüncü Şube (DH.EUM.3.Şb)*, 3/37, 001, 4 Kanunusani 1330/17 Ocak 1915.

⁶⁷ BOA, *DH.EUM.3.Şb*, 3/61, 003, 007, 31 Kanunusani 1330/13 Şubat 1915.

⁶⁸ *ATASE Fonu, BDH*, 424-565/1674, 007, 007a, 7 Teşrinisani 1330/20 Kasım 1914.

⁶⁹ BOA, *DH.ŞFR*, 00047/00116, 001, 001, 9 Teşrinisani 1330/22 Kasım 1914.

yazıda sansür merkezinde az sayıda memur bulunmasından dolayı çalışacak zabıtana ihtiyaç olduğu bildirildi. 4. Kolordu Kumandanlığı ihtiyaç duyulan elemanlar için 1. ve 3. Kolordu Kumandanlıklarına yazılar göndererek personel talep etmiş ancak anlaşılan bir cevap alamamıştı. Karargâhtan gönderilen 15 Eylül 1915 tarihli cevapta ise ihtiyaca göre 1. ve 3. Kolordu Vekâletlerinden veya İzmir mıntikasından silahsız olarak hizmete ayrılmış okur-yazar ve güvenilir efrattan tayin edilebileceği belirtildi.⁷⁰

Alınan önlemlere ve düzeltme çabalarına rağmen Beyrut sansür merkezinde işler yoluna girmedi. İlerleyen süreç içerisinde Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi, görev ihlalleri ortaya çıkınca Beyrut Sansür Heyetine müdahale etmek durumunda kaldı. Beyrut'tan harice sevk olunmak üzere postaneye verilen evrakın bir kez de İstanbul Sansür Heyetince tetkik edilmesine karar verildi. Yani Beyrut'ta muayene edilen mektup ve diğer evrak İstanbul'da da muayene edilecekti. Beyrut'tan İstanbul'a gelen postanın İstanbul'da muayenesi sırasında Beyrut sansür merkezince ciddi hatalar yapıldığı anlaşıldı. Örneğin İstanbul Sansür Müfettişliği tarafından 28 Şubat 1916'da Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi'ne gönderilen bir yazıya göre Beyrut Sansür Heyeti, Leh diliyle yazılmış mektup ve kartların üzerine sansür edildiğine ilişkin mühür basmıştı. Ancak bu uygulama sansür talimatnamesine aykırı idi. Çünkü Leh lisanıyla yazılmış mektupların kabul edilmemesi gerekli idi. Üstelik Beyrut sansür merkezinde Lehçe bilen sansür memuru bulunmamasına rağmen evraklar Beyrut'ta sansürlenmiş gibi mühürlenmişti. Yazının devamında mektup ve kartların okunmadan sansür edildiği, bu durumun uygulamalara aykırı olduğu bildirilerek bu meselenin halledilmesi için ilgili kişilerin uyarılması istendi.⁷¹

Bunun üzerine Başkumandanlık Vekâleti harekete geçerek 2 Mart 1916'da IV. Ordu Kumandanlığı'na bir tahrirat gönderdi. Söz konusu yazıda Beyrut'tan harice sevk olunmak üzere postaneye verilen ve İstanbul sansürünce tetkik edilen mektup ve kartlar içerisinde Leh lisanıyla yazılmış mektuplara tesadüf edildiği, Beyrut sansür merkezince mektuplara “*sansür edilmiştir*” mührünün basıldığı, Beyrut'ta Leh lisanını bilen bir sansür memuru bulunmadığı halde mektup ve kartların okunmadan mühürlenmesi şiddetle eleştirilmişti. Talimatnameye aykırı olan bu tarz tetkikatın ne suretle icra edildiğinin incelenmesi, mektupları okumadan mahallerine sevk eden ve mektupları sansür edilmiş gibi mühürleyerek vazifesini suiistimal eden memurların cezalandırılması emredildi.⁷²

⁷⁰ ATASE Fonu, BDH, 409-761/1619, 031, 4 Eylül 1331/17 Eylül 1915.

⁷¹ ATASE Fonu, BDH, 411-3/1626, 045-01, 15 Şubat 1331/28 Şubat 1916.

⁷² ATASE Fonu, BDH, 411-3/1626, 045, 18 Şubat 1331/2 Mart 1916.

Beyrut'ta sansürdeki bu aksamalara rağmen Osmanlı askerî sansür memurları tüm yazışmalara sert bir sansür uyguladı. Beyrut ve Lübnan'da hemen hemen tüm mektuplar açıldı ve sakıncalı olanlara el konuldu. Beyrut'tan gönderilen mektuplarda bazı kelimelerin kullanılması yasaklandı. Bunlardan birisi kitlelikle ilgili ifadelerdi. Yerel basında ve özel yazışmalarda “*kıtlık*” kelimesi bir kez bile geçmedi.⁷³ Mektuplardaki neredeyse bütün ifadeler sansür edildi. Örneğin Kasım 1914'te savaşa dâhil olan Howard Bliss, Cleveland Dodge'a yazdığı bir mektupta, Beyrut'ta güvenilir haberlerin ve mektupların “*bir dilenciden damlayarak*” geldiğini yazmıştı. Bayard Dodge, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ailesine gönderdiği mektuplarda, mektupların gelmeye devam etmesi için siyasi durumdan ve Türk Hükûmetinden bahsetmemeye dikkat etmeleri gerektiğini hatırlattı.⁷⁴ Sansür mektupların taşınmasında farklı yolların aranmasına neden oldu. Örneğin mektupların bazen kitaplara yazıldığı veya mülteciler tarafından taşınarak ulaştırıldığı ifade ediliyordu.⁷⁵

Beyrut sansür teşkilatının yoğunluğunu artıran en önemli hususlardan birisi Beyrut'ta Galiciya Musevi Cemaati için Amerika'dan gelen ianelere karşılık gönderilen beyannamelerdi. 1880'lerden itibaren Romanya'dan ve ABD'den Filistin'e Yahudi göçü vardı. Osmanlı Hükûmeti, Musevi muhacirleri Filistin dışında yerleşmeleri ve kanunlara riayet etmeleri şartıyla kabul etmişti. Ancak bu kuralın titizlikle uygulandığını söylemek zordur. Romanya'dan ve Amerika'dan toplam 274 Musevi göçmen Hayfa kazası ile Safed kasabasına yerleştirildi ve sayı zamanla arttı.⁷⁶ ABD'den Yahudilere gelen yardımlara karşılık gönderilen beyannameler sansür sistemini sarstı.

Beyannameler yaklaşık yedi bin beş yüz mektup içermekteydi. Bunlar Beyrut sansür heyeti tarafından bir çuvalda muhafaza edildi ve Nisan/Mayıs 1916'da İstanbul Sansür Heyeti'ne gönderildi. İstanbul Sansür Heyeti beyannamelerden bir tanesini tercüme ederek içeriği hakkında bilgi edindi. Ancak beyannamelerin sevkine ilişkin tereddütte kalınması üzerine 16 Mayıs 1916'da Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesine bir yazı göndererek beyannamelerin sevk işleminin yapılp yapılmayacağını sordu.⁷⁷ Bunun üzerine, 17 Mayıs 1916'da Başkumandanlık Vekâleti tarafından Dâhiliye ve Hariciye Nezaretleri ile İstanbul Sansür Müfettişliği'ne ve IV. Ordu Kumandanlığı'na gönderilen yazıda Beyrut'ta Galiciya

⁷³ Tanielian, *age.*, s. 111-112.

⁷⁴ *age.*, s. 11-13.

⁷⁵ *age.*, s. 111-112.

⁷⁶ Taner Aslan, “Yahudilerin Filistin'e Göçü Üzerine Bazı Düşünceler”, *Erdem*, Sayı 59, 2011, s.57.

⁷⁷ *ATASE Fonu, BDH*, 425-45/1677, 017, 3 Nisan 1332/16 Nisan 1916 ve 3 Mayıs 1332/16 Mayıs 1916.

Musevi Cemaati tarafından Amerika'ya gönderilen ve İstanbul'da alıkonulan ianeler için yazılan ve bir çuval içerisinde bulunan yedi bin beş yüz beyannamenin alıkonulması istendi.⁷⁸ Meseleye ilişkin IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa tarafından 26 Mayıs 1916'da gönderilen cevabi yazıda her sene mutad olduğu üzere iane celbi amacıyla yazılan bu beyannamelerin Kudüs Sansür Heyeti'nin müsaadesiyle yazıldığını ve Beyrut'ta alıkonulduğu zaman durumdan haberdar olduğunu bildirdi. Cemal Paşa, Kudüs Sansür Heyeti'ni bu müsaadesinden dolayı uyarmıştı. Çünkü dışarıya gidecek mektuplar Beyrut'tan gönderilmeliydi. Beyannamelerin Beyrut Sansür Heyetine gönderilmesi için emir verdi ve gönderilmesi mahzurlu olanların alıkonulmasını istedi.⁷⁹

Beyrut gibi bazı sansür merkezlerinde sansür memurlarının yeterli inceleme yapmaması ülke güvenliği açısından sıkıntılar yaratmakta idi. Beyrut'tan dışarıya zararlı bilgilerin sızması Başkumandan Vekili Enver Paşa'yı rahatsız etti. Bu durumu önlemek için Başkumandanlık Vekâleti tarafından 9 Kasım 1916'da IV. Ordu Kumandanlığına gönderilen şifrede, Suriye'den Arapça mektuplar yoluyla dışarıya zararlı bilgiler kaçırıldığı bildirildi. Bu nedenle Suriye çantalarının İstanbul'da tekrar açılıp yeniden sansür edildikten sonra harice gitmesine karar verildi. Bu durum Posta Nezaretine de bildirildi.⁸⁰

Başkumandanlık Vekâleti, İstanbul dışındaki sansür merkezlerinde yaşanan aksaklıklar ve ihmaller sebebiyle Osmanlı topraklarından yurt dışına giden bütün mektupların İstanbul'da sansür edilmesine karar verdi. Bu karar İstanbul sansür sistemine artı bir yük getirdi. Bu nedenle İstanbul'daki sansür işlerine yardım etmek üzere IV. Ordu mıntukasından Arapça sansür yapabilecek durumda olan kişilerin İstanbul'a sevk edilmesi istendi.⁸¹ Yurt dışına gidecek bütün mektupların sadece İstanbul'da sansür edileceği İstanbul Askerî Sansür Müfettişliğine bildirildi. İstanbul Sansür Müfettişi Yüzbaşı Muhiddin Bey alınan kararı 13 Kasım 1916'da sansür memurlarına ilettiler. Buna göre emir gereğince bundan sonra Beyrut ve Bağdat'tan yurt dışına gidecek mektuplar ancak İstanbul Sansür Heyetince tetkik ve tasdik edildikten sonra sevk edilebilecekti. Bu nedenle bu gibi mektupların üzerinde mahallî sansür damgası bulunsa bile mührün dikkate alınmaması ve tekrardan incelenerek mühürlenmesi istendi.⁸²

⁷⁸ *ATASE Fonu, BDH, 425-45/1677, 017-04, 4 Mayıs 1332/17 Mayıs 1916.*

⁷⁹ *ATASE Fonu, BDH, 425-45/1677, 017-05, 13 Mayıs 1332/26 Mayıs 1916.*

⁸⁰ *ATASE Fonu, BDH, 418-274/1647, 106, 27.8.1332/9 Kasım 1916.*

⁸¹ *ATASE Fonu, BDH, 418-274/1647, 106, 27.8.1332/9 Kasım 1916.*

⁸² *ATASE Fonu, BDH, 418-274/1647, 108, 31 Teşrinievvel 1332/13 Kasım 1916.*

Beyrut sansür merkezinin lisan bilen memur ihtiyacı giderilemedi. Halep'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 10 Şubat 1917 tarihli yazıda Beyrut'tan alınan telgrafa atıfta bulunularak Beyrut'un dâhilî ve haricî sansür merkezi olması itibarıyla yabancı lisanlarla haberleşmenin oldukça fazla olduğu dile getirilmekte ve sansür memurlarının yetersizliğinden bahsedilmekte idi. IV. Ordu Kumandanlığı'nca buna bir çare aranmasına rağmen bulunamamıştı. Şartlar zorlaştığından en azından lisan bilen dört memurun buraya verilmesinin uygun olacağı ifade edildi. Askeriyeden lisan bilenlerin sansür hizmetini yaptıkları ancak ihtiyacı karşılanamadığı, buradaki sansür merkezinin mülki memurlar ile takviye edilmesi gerektiği bildirildi.⁸³

Gazete ve Dergilerin Sansürü

Beyrut'ta, savaştan önce farklı dillerde çok sayıda gazete ve dergi yayınlanıyordu. XIX. yüzyılın hızlı kentleşmesi sonucunda Beyrut'un nüfusu 1800'de yaklaşık 10.000 iken 1914'te yaklaşık 150.000'e çıkmıştı ve üst ve orta sınıf güçlüydü. Şehirde entelektüeller, edebiyatçılar, dernekler ve gazeteciler ciddi ve etkili bir çevre oluşturuyordu. Şehrin bu birikimi çok sayıda yerel gazete ve derginin yayımlanmasını beraberinde getirdi. Osmanlı Hükümeti seferberlik ilan edip sansür uygulayınca *Lisan al-Hal*, *al-Mufîd* ve Fransız yayın organı *Reveil* gibi popüler gazeteleri kapattı.⁸⁴

Yayımlanmaya devam eden gazeteler ise yetkililerin sansür ve denetimi altında çıkacaktı. 1914'te Osmanlı askeri makamları, sansür talimatnamesi gereğince savaşla ilgili haberleri sansürledi. Tehlike arz eden bilgilerin yayınlanması kesinlikle yasaktı. Sansür talimatnamesine göre yayımlanması yasak olan haberleri yayımlayan gazete yöneticileri yüz ila beş yüz Osmanlı lirası para cezasına çarptırılacak ve editör bir ila üç ay hapis cezası ile karşı karşıya kalacaktı. Kahire'de *el-Mukattam*'da yayınlanan bir makaleye göre, Nisan 1916'da sadece üç Beyrut gazetesi faaliyet gösteriyordu: *el-Akbbâr*, *al-Balâğ* ve *el-Hakika*. Anılan gazeteler Osmanlı Devleti'nin sıkı denetimi altında yayın hayatını sürdürdü.⁸⁵ Bilhassa gazetelerin yerel bölümleri olan şehir haberleri ya da iç haberler oldukça iyi süzüldü. Zira Beyrut'ta sosyal, ekonomik ve politik süreçleri yakından takip eden bir kitle vardı. Yerel haberlerde savaştan uzak gündelik ev yaşamı veya günlük şehir notları gibi savaş sürecinde nispeten daha önemsiz olarak ifade edebilecek haberler yayımlandı.⁸⁶

⁸³ *ATASE Fonu, BDH, 425-45/1677, 28 Kânunusani 1332/10 Şubat 1917.*

⁸⁴ Tanielian, *age.*, s. 111.

⁸⁵ *age.*, s. 11-12.

⁸⁶ Tanielian, *age.*, s. 111-112.

Gazetelerin tetkik edilmesi sansür heyetlerinin görevleri arasındaydı. Gazeteler her sabah ve her akşam kontrol edilerek talimatnamede belirtilen yasaklar çerçevesinde sansüre tabi tutuluyordu. Başkumandanlık Vekâleti sansür heyetlerinin bu husustaki görevlerini sık sık hatırlattı.⁸⁷ Vekâletin bu tedbirleri alması savaş şartları içerisinde makul görünmektedir. Zira Osmanlı sınırları içerisinde yayınlanan bazı gazetelerin İtilaf Devletleri lehinde yazılar kaleme aldıkları açıktı. Beyrut da bu tür yazıların sıklıkla kaleme alındığı yerlerden birisi idi. Söz konusu yazılar hükûmeti rahatsız ediyordu. Bu hususta Dâhiliye Nezareti tarafından Beyrut Vilayeti'ne gönderilen 29 Ağustos 1914 tarihli yazıda Beyrut'ta yayımlanan Arap gazetelerinin özellikle de imtiyaz sahipleri Hristiyan olan gazetelerin öteden beri Osmanlı hissiyatını rencide edecek bir mesai takip ettikleri dile getirildi. Özellikle de İngiliz yanlısı bir eğilime sahip *el-Mukattam*⁸⁸ ve *el-Abram* gibi Mısır matbuatından iktibas suretiyle bu yayınların yapıldığı görülmekteydi. Nezaret, vilayete gönderdiği yazıda söz konusu gazete nüshalarının incelenmesi halinde Osmanlı Hükûmetinin siyasi mesaisine münasip olmayacak surette neşriyat yaptıklarının görüleceğini belirtti. Söz konusu gazetelerin neşrecekleri havadislerin tabedilmeden önce askerî sansür memurlarının gözetiminden geçirilerek Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine uygun görülmeyenlerin neşrinin menedilmesi istendi. Bu tür neşriyata yeniden meydan vermemek için gerekli tedbirlerin alınması önemle hatırlatıldı.⁸⁹

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından 5 Eylül 1914 tarihinde Başkumandanlığa gönderilen yazıda Beyrut gazetelerinin büyük bir çoğunluğunun Fransa Hükûmeti lehinde yayın yaptığı, muhtemelen Fransız parasıyla Alman Hükûmeti aleyhine neşriyatta buldukları, askerî sansür memurlarının dikkatini çekmek için Beyrut'a bir tebligat gönderilmesinin uygun olacağı ifade edildi.⁹⁰ Esasen Beyrut'ta İngiliz çıkarlarına hizmet eden ayrılıkçı ve çizgide olan Mısır basınının etkisi büyüktü.⁹¹

Sansür Müfettiş-i Umumiliği, Osmanlı topraklarına girişi yasak olan gazetelere talimatname ve 16 Ocak 1915 tarihli emir gereğince muamele yaptı. Buna göre yani muhasım memleketlerden gelen gazetelerin tamamı ile tarafsız devletlere ait olup içeriği dolayısıyla sansürce dağıtımına izin verilmeyen gazeteler, sansür merkezi tarafından sefaretlere ve istihbarat şubesine birer nüsha ayrıldıktan sonra

⁸⁷ ATASE Fonu, BDH, 413/299-1633-43, 6-7 Mart 1332/19-20 Mart 1916.

⁸⁸ Polat, *age.*, s. 307.

⁸⁹ BOA, DH.ŞFR, 00044/00129, 001, 001, 16 Ağustos 1330/29 Ağustos 1914.

⁹⁰ ATASE Fonu, BDH, 408/258-163, 23 Ağustos 1330/14 Şevval 1332/5 Eylül 1914; BOA, DHEUM.5.Şb, 00001/00032, 002, 23 Ağustos 1330/5 Eylül 1914.

⁹¹ Polat, *age.*, s. 320-321.

diğer nüshaları okunması mahzurlu olduğu için Polis Müdüriyeti Umumiyesi'ne teslim edilecekti. Ancak uygulamada zaman zaman aksaklıklar yaşandı. Beyrut, İzmir ve Halep postaneleri, Osmanlı topraklarına girişi yasak olan gazeteleri alıkoyarak geldiği yere iade etmişti. Anılan merkezler gazeteleri ya doğrudan mahreçlerine iade etmişler ya da mahreçlerine iade edilmesi kaydıyla İstanbul merkezi vasıtasıyla göndermişlerdi. İstanbul merkezine iade edilenler açık ve kapalı çantalarla gönderiliyordu. Açık çantalarla gelenler emre uygun olarak Polis Müdüriyetine gönderildi. Ancak kapalı çantalarındaki doğal olarak alıkonulamamakta idi. Hükûmetin mahzurlu gördüğü ve yasakladığı gazeteler, merkezler tarafından alıkonulmuş fakat ulaştırılmamıştı. Sansür merkezleri bu konuda sıklıkla uyarıldı.⁹²

Dergilerin girişinde de bazı kısıtlamalar söz konusuydu. İstanbul Sansür Müfettişliğinden Beyrut Sansür Müfettişliğine gönderilen bir telgrafta müttefık veya tarafsız devletler memleketinde neşredilen ve üzerlerinde bunu gösteren işaretler bulunan, mesela “*Berlin ve Viyana 41.000*” gibi kayıtlı, gazetelerin sansür edildikten sonra dağıtılması ve düşman memlekette gelenlerin de alıkonulması istenmişti. Ancak sansür memurları, dergilerin sansürlenmesi hususunda zaman zaman tereddütler yaşamış ve bütün dergileri sansürlenmeye ve geri göndermeye başlamışlardı. Örneğin Osmanlı Devleti'nin müttefiki Avusturya'dan gelen bir moda dergisi de sakıncalı olacağı gerekçesiyle Beyrut'ta sansüre tabi tutuldu. Viyana'dan Beyrut'taki *Chabeir Naoum Mall Pours Bermes* adresine taahhütlü olarak gönderilmiş olan moda gazetelerinin zarfı üzerinde *Wiener Chic* etiketi bulunduğu için girişinin yasak olduğu düşünülerek geldiği yere iade edildi. Ancak Avusturya-Macaristan sefreti bu duruma itiraz etti. Osmanlı makamları derginin bir yanlışlık nedeniyle iade edildiğini açıkladı. Ancak sefaret derginin yeniden alıkonulmasını anlayamadı ve mecmuanın tekrar men edilmesinin sebebinin bildirilmesini istedi.⁹³

Savaşın Son Yılı ve Sansür Uygulamasının Lağvedilmesi

Beyrut savaş sırasında birkaç hedefli hava bombardımanına uğradı. Ancak dört yıl boyunca savaşın bütün sıkıntılarını en derinden hissetti.⁹⁴ Nisan 1918'den itibaren Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi kolordulara gönderdiği yazılarda kolordu mıntukasında bulunan sansür merkezlerini ve bu merkezlerde çalışan sansür memurlarının listesinin çıkarılıp gönderilmesini istedi. Bunun üzerine kolordular bağlı buldukları ordu aracılığıyla çeşitli tarihlerde sansür

⁹² ATASE Fonu, BDH, 409-275/1615, 62-01, Kânunusani 1330/Ocak/Şubat 1915.

⁹³ ATASE Fonu, BDH, 427-578/1685, 001-270, 1333 (1917).

⁹⁴ Tanielian, *age.*, s. 3-4.

merkezlerini ve listeleri içeren bilgileri istihbarat şubesine iletiler.⁹⁵ Bu kapsamda II. Ordu Kumandanlığı İstihbarat Şubesi, Beyrut ve Halep Vilayetleri ile Urfa ve Antep Mutasarrıflığına gönderdiği yazıda mıntika dâhilinde bulunan sansür müfettişi veya memurlarının isimlerinin bildirilmesini istedi.⁹⁶ Bu istek doğrultusunda II. Ordu bölgesinde yer alan sansür merkezlerindeki sansür memurlarının isimleri Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesine bildirildi.⁹⁷ Beyrut valisinden Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'ne gönderilen 22 Nisan 1918 tarihli bir telgrafta ise 18 Nisan 1918 tarihi itibarıyla vilayet dâhilinde Askerî Sansür Müfettişliği bulunan Sayda, Hayfa, Adana ve Lazkiye kasabalarında dahi askerî sansür memurlarının hizmet verdiği ifade edildi.⁹⁸

II. Ordu Kumandanlığı valilikler, mutasarrıflıklar ve kolordu kumandanlıkları tarafından gönderilen yazılar çerçevesinde II. Ordu Kumandanlığının bulunduğu mıntika içerisinde yer alan sansür merkezlerini tespit ederek bunun listesini Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdüriyeti'ne 25 Nisan 1918'de iletti.⁹⁹ Urfa Mutasarrıflığından II. Ordu Kumandanlığı'na gönderilen 26 Nisan 1918 tarihli telgrafta ise 18 Nisan 1918 tarihi itibarıyla merkez livada Urfa Ahz-ı Asker Şube Reisi Rüştü Bey'in sansür memuru olarak posta ve telgrafhanede sansür işlemlerini yürüttüğü bildirildi.¹⁰⁰

Sansür merkezlerinin bağlı bulunduğu ordularda değişikliğe gidildiği anlaşılmaktadır. VI. Ordu'ya bağlı 15. Kolordu Kumandanı Ali Rıza Bey tarafından 4 Mayıs 1918'de 6. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen yazıda kolordu mıntikasında bulunan ve mektup ve telgrafları tetkik etmeye memur Trablusşam ve Beyrut sansür heyetlerinin doğrudan Yıldırım Grup Komutanlığı emrinde olduğunu ve bunların sansür vazifesi hakkında gerekli olan talimatları buradan aldıklarını iletti.¹⁰¹

Ayrıca, II. Ordu Kumandanlığının, sansür teşkilatının Yıldırım Grubu'na bağlanmasından rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun bölgedeki casusluk faaliyetlerinin artmasına neden olabileceğini bildirdi. Ordu

⁹⁵ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 2-6, 4 Nisan 1334/4 Nisan 1918.*

⁹⁶ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 2-8, 14 Nisan 1334/14 Nisan 1918.*

⁹⁷ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 2-8, 17 Nisan 1334/17 Nisan 1918; ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 2-14, 17 Nisan 1334; ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 2-15, 17 Nisan 1334/17 Nisan 1918.*

⁹⁸ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 2-16, 22 Nisan 1334/1918.*

⁹⁹ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 2-21, 25 Nisan 1334/1918.*

¹⁰⁰ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 3-5, 26 Nisan 1334/1918.*

¹⁰¹ *ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 5-3, 4 Mayıs 1334/1918.*

Kumandanlığı tarafından 12 Mayıs 1918'de Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi'ne gönderilen yazıda sansür memurlarının ordu kumandanlığına bağlanması talep edildi. Söz konusu yazıya göre istihbarat araçları bakımından sansür teşkilatı çok önemli bir yer işgal etmekteydi. Trablusşam ve Beyrut gibi önemli mevkilerde bulunan sansür memurlarının dikkatli olması gerektiği belirtiliyordu. Ordu mıntikasında düşman casus teşkilatının geniş ölçüde faaliyet gösterdiği bilinmekte idi. Bu nedenle sansür muamelelerinden ordunun habersiz kalması düşünülemezdi. Casusluğa karşı gerekli tedbirlerin zamanında alınması için ordu mıntikasında bulunan sansür memurlarının doğrudan orduya bağlı olması zorunlu idi. Bundan dolayı yazıda sansür memurlarının ordu merkezine bağlanması ve Yıldırım Grubunun sansür memurları ile irtibatlarını kesmeleri için Yıldırım Grubuna tebligat verilmesi istendi.¹⁰²

1918 yılının başından itibaren sansür uygulamalarında belli bir yumuşama yaşandı. Kamuoyunda haberleşme ve basına uygulanan sansürün kaldırılmasına yönelik tartışmalar başladı. Askerî sansürün de kaldırılması gerektiği vurgulanıyordu. Ordu kumandanlıklarından gelen yazılarda da askerî sansürün devam etmesine gerek olmadığı ifade edilmekte idi. Mesela VI. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa tarafından 14 Şubat 1918'de Başkumandanlık Vekâletine gönderilen bir yazıda Diyarbakır, Van ve Bitlis Vilayetleri sınırında bulunan İngilizlerin, Gürcü, Ermeni ve bölgedeki diğer şahıslar kanalıyla Osmanlı sınırları içinde olan her şeyden haberdar olduklarını belirtiyordu. Üstelik bunu engellemenin mümkün olmadığı da dile getirilmekteydi. Ali İhsan Paşa, mektuplarda kısmen uygulanmak kaydıyla sansürün devamına hiçbir sebep bulunmadığını dile getirdi.¹⁰³

Haziran 1918'de Talat Paşa, matbuat üzerindeki siyasi sansürü kaldırdı. Ancak Başkumandan Enver Paşa'nın emri gereği basın ve haberleşme üzerindeki askerî sansür bir müddet daha devam etti. Matbuat üzerindeki siyasi sansürün kaldırılmasının hemen akabinde askerî sansürün devamı hakkında yeniden kaleme alınan sekiz maddelik bir talimatname yayınlandı. Enver Paşa bu talimatnameye uyulması konusunda ilgili birimlere emir gönderdi.¹⁰⁴ Buna göre mektupların ve diğer gönderilerin İstanbul'da sansür edileceği emredilmişti. Söz konusu emir bütün ordu ve grup kumandanlıklarına tamim edildi.¹⁰⁵ Ancak öyle anlaşılıyor ki savaşın bitimiyle birlikte askerî sansürün kaldırıldığına ilişkin herhangi bir emir gönderilmemesine rağmen sansür uygulamaları gevşemişti. Bu nedenle savaşın

¹⁰² ATASE Fonu, BDH, 2709/341, 5-5, 12 Mayıs 1334/1918.

¹⁰³ ATASE Fonu, İSH (İstiklal Harbi) Kataloğu, (Kutu/Gömlekle, Belge) 3/159, 14 Aralık 1918.

¹⁰⁴ ATASE Fonu, BDH, 366/1459, 015, 15 Temmuz 1334/1918.

¹⁰⁵ ATASE Fonu, BDH 3477/178, 15-7, 15-8, 15 Temmuz 1334/15 Temmuz 1918.

bitiminde Başkumandan Vekili ve Erkan-ı Harbiye Reisi Enver Paşa, ordu kumandanlıklarına gönderdiği emirlerde mektup ve telgraflar üzerinde askerî sansür uygulamalarının devam etmesi gerektiğini hatırlatma gereği duydu.¹⁰⁶

Ahmet İzzet Paşa, 14 Ekim 1918'de Sadaret mührünü alınca askerî sansür uygulamaları kısmen yumuşadı. Bu süreçte gazeteler kısmen serbest bir tutum takındı. Gazeteler, askerî sansür heyetine göndermeleri gereken provaları göndermez oldu. Ancak Mondros Mütarekesi imzalandığında sansür hala resmî olarak yürürlükteydi. Askerî sansür heyetleri sadece mektup ve telgrafları sansür etmekteydi.¹⁰⁷ 30 Ekim 1918'de ateşkesin imzalanması ve barış müzakerelerinin sonuçlanmasının ardından¹⁰⁸ sansür uygulamalarında bazı değişiklikler oldu. Tevfik Paşa'nın sadrazamlığı döneminde İşgal kuvvetleri kendi sansür sistemlerini uygulamak istedi. Bunun için İstanbul Hükûmetine nota verildi. Bunun üzerine Aralık 1918'de Tevfik Paşa kabinesi sansürle ilgili yeni bir düzenlemeye gitti. Bu meyanda Matbuat Müdüriyeti İdaresi kanalıyla matbuat sansürünü yürürlüğe koydu. Askerî sansür ise eskiden olduğu gibi mektup ve telgraf denetimi ile ilgilenmek kaydıyla devam etti. Ancak Tevfik Paşa Dönemi'nde Müttefikler sansürün aksadığını bahane ederek baskılarını arttırdı. Müttefikler sansür hizmetlerinin tamamen kendi denetimlerinde olmasını istediler. Bilahare İtilaf Devletleri işgal ettikleri bölgelerde mektup ve telgraflara sansür uygulamaya başladı. Osmanlı Hükûmeti, 18 Ocak 1919'da haberleşme üzerindeki askeri sansürü kaldırdı. Bu tarihten sonra askerî sansür sadece sıkıyönetim uygulanan yerlerde geçerli olacaktı.¹⁰⁹

Sansür sistemi dönüşürken 3 Ekim 1918'de Beyrut, Fransız ve İngilizler tarafından işgal edildi.¹¹⁰ Liman Von Sanders hatıratında Beyrut'un 1 Ekim'de işgal edildiğini ve işgalin ardından Arap Devleti'ne katıldığını bildirmekteydi.¹¹¹ Bilahare Beyrut, İngiltere ve Fransa arasındaki antlaşmalar doğrultusunda 7 Ekim 1918'de Fransız donanması tarafından işgal edildi.¹¹² I. Dünya Savaşı'nın sonunda

¹⁰⁶ ATASE Fonu, BDH, 3477/178, 15-4, 4 Eylül 1334/1918; ATASE Fonu, BDH, 3477/178, 15-5, 15-6, 15-7, 6 Eylül 1334/1918; ATASE Fonu, BDH, 3477/178, 15-3, 5 Eylül 1334/1918.

¹⁰⁷ ATASE Fonu, İSH, 83/11, 2 Şubat 1335/1919.

¹⁰⁸ Sami Yengin, *Drama'dan Sina-Filistin'e Savaş Günlüğü (1917-1918)*, Yay. Haz. Ahmet Tetik, Sema Demirtaş, Ayşe Seven, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 112.

¹⁰⁹ ATASE Fonu, İSH, 83/11, 2 Şubat 1335/1919.

¹¹⁰ Arı, *age.*, s. 310, 380-381.

¹¹¹ Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Yayınları, 9. Basım, İstanbul 2022, s. 407.

¹¹² Arı, *age.*, s. 310, 380-381.

Fransız manda yönetimine verilen bölgede yer alan Beyrut, önce Fransa'nın bölgede kurmaya çalıştığı Büyük Lübnan Devleti'nin bilahare 1926'da kurulan Lübnan Cumhuriyeti'nin başşehri oldu. Lübnan Cumhuriyeti 1943'te Fransa'dan bağımsızlığını alınca Beyrut başşehir olarak kaldı.¹¹³

Sonuç

I. Dünya Savaşı, geniş çaplı kurum ve teşkilatlarıyla yıkıcı ve dönüştürücü bir olaydı. Savaşın doğası günlük yaşamı etkileyecek çok sayıda düzenlemeyi beraberinde getirdi. Bu düzenlemelerden birisi de sansür uygulamalarıydı. Arşiv kaynaklarından elde edilen veriler I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde başkent İstanbul başta olmak üzere sansür talimatnamesi çerçevesinde kurulmuş bir askerî sansür sisteminin varlığını ortaya koydu. Beyrut Sansür Heyeti de sansür talimatnamesi gereğince diğer sansür merkezleriyle eşzamanlı olarak faaliyete geçti. Beyrut Askerî Sansür Heyeti, sansür teşkilatının önemli merkezlerinden birisi olarak tasarlanmıştı. Dâhilden harice gidecek mektupların sansür edileceği üç merkezden birisi Beyrut'tu. Bu şüphesiz Beyrut'un Avrupa'ya açık bir şehir karakteri taşımasının yanında Arap coğrafyasının önemli merkezlerinden birisi olmasından kaynaklıydı. Dolayısıyla Beyrut Sansür Merkezi, ülke güvenliğinin sağlanması, casusluk faaliyetleri ve bilgi sızmasının engellenmesi için sansürün kuvvetli icra edilmesi gereken yerlerden biriydi. Bölgede çok sayıda Avrupalı temsilcinin ve yabancı istihbarat subayının var olması Beyrut'taki sansür sisteminin teşkilat yapısının güçlü olmasını gerekli kılıyordu.

Çalışmadan elde edilen verilere göre, Osmanlı ordusundan beslenerek oluşturulan Osmanlı askerî sansür sistemi ciddi sorunlarla boğuştu. Sansür sisteminin periferik öğelerinden birisi olan Beyrut Sansür Müfettişliğinin deneyimleri değerlendirildiğinde en önemli patolojisi birden fazla lisan bilen sansür memurunun bulunmasında yaşanan zorluklardı. Orduda lisan bilenler olsa bile bu kişiler cephede aktif görevde olduklarından sansür merkezlerinde istihdam edilmeleri zorlaşıyordu. Bu nedenle sansür merkezlerinin eleman ihtiyacı dil bilen ama savaşıma gücünü kaybetmiş geri hizmete alınmış mütekaif subaylardan temin edilmeye çalışıldı. Ancak bunların sayısı Osmanlı topraklarının tamamında örgütlü hale gelmiş sansür sistemini taşımakta yetersizdi. Bu durum sansür merkezlerinde iş yükünü arttırdı. Tek tek okunup sansür mührü basılması gereken mektup ve telgrafların kontrolüne yetişmek mümkün olmadı. Bu şartlar posta sisteminin aksamasına neden oldu. Lisan bilenlerin sayısının azlığı başkent İstanbul'da da sıkıntılar yaratıyordu ancak merkezden uzaklaştıkça bu durum daha ciddi boyutlara ulaştı.

¹¹³ Davut Dursun, "Beyrut", *DİA*, Cilt 6, İstanbul, 1992, s 83.

Osmanlı Hükûmeti sansürün aksayan noktalarını tespit ederek süreç içinde sansür uygulamalarını yeniden biçimlendirdi. Sansür sistemindeki iş yükünü azaltmak için sivil memurlar görevlendirilmeye çalışılsa da bu tedbir kalıcı bir iyileşme sağlayamadı. Beyrut'taki Müfettişlikte görevini layıkıyla yapamayan memurların varlığı ve mektup ve telgrafların yığılması bir güvensizlik oluşturdu. Beyrut Sansür Müfettişliği'nin güçlendirilmesi için alınan tedbirler yeterli gelmeyince Beyrut'tan dışarıya gönderilecek mektuplar İstanbul'a yönlendirildi. Bu şekilde sansürün uygulanışında farklı pratikler kullanıldı. Beyrut'tan yurt dışına gönderilen mektup ve telgraflarda casusluk ve propaganda bilgilerinin yurt dışına gitmesini engellemek için farklı beceriler geliştirildi.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, ATASE Fonu, Ankara

BDH (Birinci Dünya Harbi) Kataloğu, (Klasör/Dosya, Fibrist),

2709/341, 3-5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8,8a, 9,9a,10, tarihsiz.

2709/341, 2-14, 2-15, 17 Nisan 1334.

2709/341, 2-16, 22 Nisan 1334.

2709/341, 2-21, 25 Nisan 1334.

2709/341, 2-6, 4 Nisan 1334.

2709/341, 2-8, 17 Nisan 1334.

2709/341, 3-5, 26 Nisan 1334.

2709/341, 3-6, 3-6a, 3-8a, tarihsiz.

2709/341, 5-3, 4 Mayıs 1334.

2709/341, 5-5, 12.5.1334.

3183/17, 1-1,1a, 2, 2a, 3,3a, 4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8, 8a, 9, 9a, 1330.

3183/17, 1-1,1a, 2, 1330.

3183/17, 1-4, 1-6, 1-7, 1330.

3477/178, 15-3, 5 Eylül 1334.

3477/178, 15-4, 4 Eylül 1334.

3477/178, 15-5, 15-6, 15-7, 6 Eylül 1334.

3477/178, 15-7, 15-8, 15 Temmuz 1334.

366/1459, 015, 15 Temmuz 1334.

408/258-163, 23 Ağustos 1330/14 Şevval 1332.

408-258/1613, tarihsiz.

- 409-275/1615, 031, 11 Kânunuevvel 1330.
409-275/1615, 62-01, Kânunusani 1330.
409-761/1619, 031, 4 Eylül 1331.
411-3/1626, 045, 18 Şubat 1331.
411-3/1626, 045-01, 15 Şubat 1331.
413/299-1633-43, 6-7 Mart 1332.
418-274/1647, 021, 9 Şubat 1330.
418-274/1647, 106, 27.8.1332.
418-274/1647, 108, 31 Teşrinievvel 1332.
424-565/1674, 007, 007a, 7 Teşrinisani 1330.
425-45/1677, 017, 3 Nisan 1332 ve 3 Mayıs 1332.
425-45/1677, 017-04, 4 Mayıs 1332.
425-45/1677, 017-05, 13 Mayıs 1332.
425-45/1677, 28 Kânunusani 1332.
427-578/1685, 001-270, 1333.
443-50/H1, 001-03, 30 Temmuz 1330.
443-50/H1, 001-03a, 31 Temmuz 1330.
443-50/H1, 001-1a, 24 Temmuz 1330.
443-50/H1,001-004, 5 Ağustos 1330
443-50/H1,001-004, 7 Ağustos 1330.
443-50/H1,001-01, 001-02, 24 Temmuz 1330.
443-50/H1,001-02a, 26 Temmuz 1330.
443-50/H1-001-01, 20 Temmuz 1330-24 Temmuz 1330.

İSH (İstiklal Harbi) Kataloğu, (Kutu/Gömlek),

3/159, 14.12.1334.

83/11, 2 Şubat 1335.

*T.C. Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dâbiliye Nezâreti Şifre
Evrakı (BOA DH.ŞFR), İstanbul*

47/116, 001, 001, 9 Teşrinisani 1330.

44/129, 001, 001, 16 Ağustos 1330.

Dâbiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Üçüncü Şube (DH.EUM.3.Şb),

3/37, 001, 4 Kânunusani 1330.

3/61, 003, 007, 31 Kânunusani 1330.

Dâbiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube (DH.EUM.5.Şb),

30/56-C, 002, 29 Kânunuevvel 1330.

30/56.C, 001.

1/32, 002, 23 Ağustos 1330.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

ARI Kemal (1997) *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ARTUÇ Nevzat (2008) *Cemal Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ASLAN Taner (2011) Yahudilerin Filistin'e Göçü Üzerine Bazı Düşünceler, *Erdem*, Sayı 59, s. 37-83.

AVŞAR Servet (2018) Birinci Dünya Savaşı'nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti'nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Kasım, s. 1-46.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (1979) *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi III ncü Cilt Irak-İran Cephesi 1914-1918* 1nci Kısım, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (1979) IVncü Cilt 1nci Kısım, *Sina - Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebeleri Sonuna Kadar*, T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askerî Tarih Yayınları, Ankara.

CEBESOY Ali Fuat (1938) *Büyük Harpte Osmanlı İmparatorluğunun 1916-1917 Yılındaki Vaziyeti Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu*, Askerî İstanbul Matbaası, İstanbul.

Cemal Paşa (2001) *Hatıralar*, Yay. Haz. Alpay KABACALI, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

DURSUN Davut (1992) Beyrut, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul, s. 81-84.

DÜVENCİ KARAKOÇ Fulya (2011) *Şam ve Beyrut'da Siyaset ve Modernleşme (1860-1914)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa.

GÜNEŞ Mahir Melik (2019) *Levant'ta Ticaret: Beyrut Liman ve Rıhtım Şirketi (1888-1914)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

HAYTA Necdet (1995) Beyrut'un İtalyanlar Tarafından Bombardımanı (24 Şubat 1912), *Askerî Tarih Bülteni*, Sayı 38, s. 185-190.

HOLLER Manfred J. (2009) The Zimmermann Telegram, How To Make Use of Secret, *Homo Oeconomicus*, Volume 26, Issue 1, s. 23-39.

- HOURANI Albert (2001) *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz ALOGAN, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- ITZKOWITZ Norman (2000) Algılamalar Sorunu, *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, Editör L. Carl BROWN, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 50-61.
- KALEMLİ Hüseyin (2018) I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Sansür Uygulaması, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 62, s. 509-538.
- KELEŞYILMAZ Vahdet (2000) I. Dünya Savaşı'nda Ulusal Güvenlik ve Dil Bilir Eleman İhtiyacı, *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl 25, Sayı 48, s. 143-147.
- ORTAYLI İlber (1984) 19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar, *Osmanlı Araştırmaları IV*, Editörler Halil İNALCIK, Nejat GÖYÜNÇ, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- POLAT Ü. Gülsüm (2013) Doğu Akdeniz'de Bir Türk Adası: Arvad ve I. Dünya Savaşı'ndaki Fonksiyonları, *Bellekten*, Sayı 278, s. 219-238.
- (2015) *Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- SAFİ Polat (2012) *The Ottoman Special Organization - Teşkilat-ı Mahsusa: An Inquiry Into Its Operational and Administrative Characteristics*, The Department of History İhsan Doğramacı Bilkent University, A Ph. D. Dissertation, Ankara.
- ŞAHİN Gürsoy (2017) *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞEKER Somer Alp (2021) *Ottoman Intelligence: The Second Branch and Its Operational Characteristics, 1914-1918*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- TANIELIAN Melanie (2012) *The War of Famine: Everyday Life in Wartime Beirut and Mount Lebanon (1914-1918)*, A Dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in History in the Graduate Division of the University of California, Berkeley.
- TEMARİ Selim (2012) *Çekişme Yılı Kudüs 1915-1916 İhsan et-Tercüman*, Tercüme: Ali BENLİ, Klasik Yayınları, İstanbul.
- TUNA Ozan (2021) Birinci Dünya Savaşı'nda U-21 Denizaltısının Çanakkale Boğazı ve Beyrut Limanındaki Faaliyetleri, *Tarih Dergisi*, Sayı 74, s. 203-204.
- (2022) Birinci Dünya Savaşı'nda Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Beyrut Limanı'nı Denizaltı Üssü Haline Getirme Planı, *OTAM*, Sayı 52, Güz, s. 217-233.
- UMAR Ömer Osman (2001) Trablusgarb Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardımanı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 17, s 727-784.

- VON SANDERS Liman (2022) *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. Eşref Bengi ÖZBİLEN, Türkiye İş Bankası Yayınları, 9. Basım, İstanbul.
- YENGİN Sami (2007) *Drama'dan Sina-Filistin'e Savaş Günlüğü (1917-1918)*, Yay. Haz. Ahmet TETİK - Sema DEMİRTAŞ - Ayşe SEVEN, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- YENİ Mustafa (2022) *Birinci Dünya Savaşı'nda Başkumandanlık Vekâleti ve Harbiye Nezâreti'nin II. Şube (İstihbarat) Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- YILDIZ Özlem (2019) 20. Yüzyıl Başlarında Beyrut Limanında Deniz Ticareti, *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, Cilt II, Sayı 4, Kış, s. 59-82.